

OVER TAAL

Interviews: Koen Stassijns en Pieter Blomme

Verdubbeling in betrekkelijke bijzinnen

Taaladviezen door de jaren heen

Meer dan middelmatig

De verengelsing van het Nederlands

Tapmaz, Grice en Pinker

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 52, nr. 2, maart-april 2013

Hoofdredacteur ■

Albert Oosterhof

Redactie ■

Filip Devos
Natalie Hulsen

Vaste medewerkers ■

Hugo Brouckaert
Bert Cappelle
Bruno Comer
Karen De Loenen
Els Hendrickx
Karl Hendrickx
Michiel Leen
Claudia Ruigendijk
Evelien Van Renterghem

Website ■

<http://www.overtaal.be>

Verantwoordelijk uitgever ■

Bruno Scheers

Uitgeverij
Stijn Streuvelsstraat 73
8501 Heule
Tel.: 056 36 32 00
Fax: 056 35 60 96
E-mail: publ@uga.be
www.uga.be

**Abonnementsprijzen
exclusief verzendkosten** ■

Jaarabonnement: € 34,12
Los nummer: € 8

Over taal verschijnt vijfmaal per jaar.

Voor het overnemen van artikelen
is toestemming van de uitgever vereist.

D/2013/0857/6 - ISSN 0774-2398

OVER TAAL

- 31** Interview
Koen Stassijns: met streng op te treden doe je niet aan taalzorg - Bruno Comer
- 34** Taalwerk
Verdubbeling in betrekkelijke bijzinnen - Eefje Boef
- 37** Taalkronkels
Tapmaz, Grice en Pinker - Filip Devos
- 38** Idioom & Co
Meer dan middelmatig - Bert Cappelle
- 40** Broodje taal
De formulering van taaladviezen door de jaren heen - Els Hendrickx
- 42** Interview
Pieter Blomme over Chase, een crossmediaal radioproject voor jongeren - Evelien Van Renterghem
- 45** Taalwerk
Tussentaal en Standaardnederlands: een taalattitude-onderzoek bij niet-moedertaalsprekers van het Nederlands in Vlaanderen - Sharon van Meurs
- 48** Dossier
Hoe is het nog gesteld met de verengelsing van het Nederlands? - Albert Oosterhof, Gudrun Rawoens, Godelieve Laureys en Björn Melander
- 51** Te boek
Achttiende-eeuwse taal in de Zuidelijke Nederlanden - Filip Devos
Woordenreservaat - Filip Devos
Door de bril van taal - Filip Devos
Normen en variatie in taal - Filip Devos
- 55** Column
Heilig, op een letter na - Hugo Brouckaert
- 56** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Koen Stassijns: met streng op te treden doe je niet aan taalzorg

BRUNO COMER

‘Leraren Nederlands moeten hun leerlingen “goesting” doen krijgen om met taal bezig te zijn. Hun vorming is daar te weinig op gericht’, stelt dichter Koen Stassijns, voor wie taal al zijn leven lang een passie is. ‘In het onderwijs moet het gebeuren, en daar is ook veel mogelijk. Mijn beste vriend en collega is leraar Engels in het technisch onderwijs en ieder schooljaar opnieuw weet hij zijn leerlingen te begeisteren. Zelf slaag ik erin tijdens voordrachten en lezingen het publiek op mijn hand te krijgen.’

Koen Stassijns gaf een aantal dichtbundels uit, stelde bloemlezingen samen en vertaalde poëzie uit het Duits, Engels en Frans. De reeks De mooiste van ... met werk van wereldbekende dichters, uitgegeven door de Vlaamse uitgeverij Lannoo samen met de Nederlandse uitgeverij Atlas, kende een mooi succes.

Aalsterse jezuïeten

Uit zijn curriculum blijkt hoezeer Stassijns bezeten is van taal. ‘Als peuter zag ik hoe mijn vader, die apotheker was in Pamel (zie kaderstukje), tijdens zijn schaarse vrije tijd ’s middags de krant las en daar dan in opging’, herinnert hij zich. ‘Geregeld zag ik hoe hij zich boos maakte, van mening verschilde, waarbij hij het papier soms even sloeg (een werkwoord waar hij als vader van zeven kinderen behoorlijk goed thuis in was, zie vele van mijn gedichten) of soms zelfs onbedaarlijk begon te lachen. Lachen deed mijn vader eigenlijk nooit. Alleen de toverkracht van de krant bracht dat voor elkaar. Onbewust merkte ik hoe veel impact een taalproduct als een krant kon hebben op een mens. Ik werd jaloers. Daardoor kreeg ik de drang om het fenomeen krant in zijn volheid te leren kennen. Op de dorpschool heeft een dikke non mij die vaardigheid aangeleerd.

Sindsdien heeft de microbe me nooit meer los gelaten. Op mijn vijftiende had ik mijn eerste bundel poëzie bijeen geschreven. Ik was toen een rebelse puber op het jezuïetencollege van Aalst, de nagel aan de doodskist van de tuchtprefect, met wie ik constant overhoop lag. Twee van zijn confraters, mijn leraar Nederlands en de directeur van het internaat (een jonge jezuïet), hadden mijn passie voor taal al lang opgemerkt en hielden me een hand boven het hoofd. Toen merkte ik hoezeer leraren invloed kunnen hebben op de vorming van de latere persoonlijkheid van hun leerlingen. Ze slaagden erin om een, in hun woorden veelbelovende, jongeman, aan te wakkeren om met een kritische zin naar de wereld te kijken. Een en ander had gewoon tot gevolg dat ik, die weliswaar in een bourgeoismilieu was opgegroeid, gewoon opschoof naar links, en dus thuis

en in de jeugdbeweging gaandeweg als een “gevaar” werd ervaren.’ Na de humaniora wilde Koen naar de toneelschool, maar dat mocht niet van zijn ouders. ‘Ik wou van taal mijn vak maken: ik wilde leraar Woord worden in het kunstonderwijs.’ Maar alles liep anders: hij werd thuis buiten gegooid en dankzij een studentenjob verzeilde hij in het zakenleven en raakte hij aan vast werk als vertegenwoordiger. Korte tijd later trouwde hij. Daarna startte hij een eigen bedrijf op dat handelde in materiaal voor verkeerssignalisatie, werkkleding en persoonlijke veiligheid, en hij werd daar als bedrijfsleider jarenlang helemaal door opgeslorpt. De literaire activiteit verdween naar de achtergrond, maar de nostalgie bleef. ‘Na mijn (eerste) echtscheiding besloot ik weer meer bezig te zijn met schrijven’, vertelt onze gesprekspartner. ‘Geleidelijk liet ik mijn zaak aan mijn ex-vrouw over en ging ik me voltijds bezig houden met schrijven, vertalen en bloemlezingen samenstellen.’

Taal is meer dan ooit een ontmoetingsplek geworden waarop verschillende culturen met elkaar kunnen communiceren.

Ruimte voor contemplatie

Door de wederwaardigheden van het leven heeft onze gesprekspartner vier kinderen in zeer verschillende leeftijden. De oudste dochter is 34, de jongste zoon, die Rilke heet, 8. Uiteraard heeft hij altijd belangstelling gehad voor de manier waarop taal bij hen geïnstrueerd werd. De aandacht voor taal in het onderwijs is volgens Koen Stassijns duidelijk verminderd, vooral op het vlak van de spelling. Maar het heeft weinig zin om daar lang om te treuren. Taal evolueert permanent. En dus zijn er ook interessante nieuwe fenomenen, zoals bij het ontstaan van een sms-taal. ‘Er zullen altijd leerlingen opstaan die zich bijzonder tot taal aangetrokken voelen,’ stelt hij, ‘maar er moet voor een omgeving gezorgd worden waarin dat talent kan gedijen. Rilke gaat naar een Steinerschool. Ik ben het niet helemaal eens met alle principes die dit onderwijssysteem hanteert. Maar de unieke antroposofische benadering van een kind en de nadruk die er gelegd wordt op de ontwikkeling van specifieke, artistieke talenten, apprecieer ik ten zeerste en dat is voor mij een voldoende reden om mijn zoon naar zo’n school te sturen, en daar veel energie in te stoppen!’ Rilke kan daar rustig gedijen, zonder prestatiegerichte krampachtigheid: het is een idee dat dikwijls terugkeert bij Koen Stassijns. Hij is wars van intellectualisme waarbij iedereen over alles een mening moet hebben. ‘Op die manier lopen we onszelf voorbij’, zegt hij. ‘Er moet ruimte zijn voor twijfel en contemplatie. Net daarom hou ik zoveel van poëzie. Die weldoordachte, onwrikbare meningen maken de wereld alleen maar harder.’

Zo wil hij de discussie rond het Standaardnederlands en het Verkavelingsvlaams, die onlangs weer op gang gekomen is, niet op de spits drijven. ‘Beide partijen hebben een deel van het gelijk’, stelt hij. ‘Er is inderdaad geen bezwaar tegen een regionale tongval, maar we hebben wel degelijk nood aan een standaardtaal. Taal is meer dan ooit een ontmoetingsplek geworden waarop verschillende culturen met elkaar kunnen communiceren en waaruit ze een gevoel van gelijkwaardigheid en een thuisgevoel kunnen ontwikkelen. Hoe kunnen vreemdelingen, die hier om welke reden ook zijn “aangespoeld”, anders op een behoorlijke manier onze taal leren en zich integreren in onze gemeenschap? Wat we vooral moeten vermijden, is polarisering. Daardoor wordt de discussie nodeloos emotioneel en de dialoog veel moeilijker.’

Geen doorbraak van AN

In de taalverhouding tussen Nederlanders en Vlamingen pleit Stassijns voor een ‘taalbrug’. ‘Die is noodzakelijk,’ vindt hij, ‘want mijns inziens zullen

Noord en Zuid op taalvlak verder uit elkaar groeien. Nederlanders staan anders tegenover hun taal, die sinds vier eeuwen hun bestuurstaal is en die ze al spraken toen ze een van de commerciële grootmachten van de wereld waren. Vlamingen beschikken maar sinds vier generaties over een Nederlandstalige universiteit en moeten dus een enorme inhaalbeweging afleggen. Mijn ouders bijvoorbeeld waren vervuld van de messiaanse verwachting dat hun generatie het Algemeen Nederlands, het Algemeen Beschaafd Nederlands zoals dat toen heette, overal in Vlaanderen ingang zou doen vinden. Maar toen ik die taal, waarin ik bijna manumilitari ben opgevoed, sprak in de jeugdbeweging, werd ik als een “dikke nek” bekeken. Ik vond het onthutsend hoe een instrument van emancipatie opeens als een discriminatie ging werken. Het is merkwaardig: wie Algemeen Nederlands sprak – zoals het op school en in mijn geval ook thuis werd geëist – sloot zich blijkbaar af van zijn omgeving. Er is inmiddels ten gronde niet echt veel veranderd en ik heb de indruk dat het Algemeen Nederlands nooit volledig doorgebroken is in Vlaanderen. Komt daar nog bij dat de rol van Nederland als “gidslaan” in het laatste decennium zwaar is afgezwakt. De Vlamingen volgen de richtlijnen uit Nederland niet zo mak meer, maar houden vast aan hun eigen taal. De tijd dat Nederland op het vlak van taalzorg een soort neokolonialisme kon uitoefenen, is voorbij.’

Met streng op te treden, doe je niet aan taalzorg. Voor Koen Stassijns is het belangrijk dat taal op een prettige manier gebracht wordt. Tijdens de poëzieavonden die hij verzorgt, schept hij een gemoedelijke sfeer, waar mensen dicht bij elkaar zitten, met een glaasje erbij.

Ook met de uitgave van de poëziereeks *De mooiste van ...* probeerde hij een zo breed mogelijk publiek te bereiken. 'Het is een manier om zieltjes te winnen', glimlacht hij. 'Je mag me gerust een populist van de poëzie noemen, want ik probeer voortdurend de drempel van de poëzie te verlagen, zonder toegevingen te doen op het vlak van de kwaliteit. Ivo van Strijtem en ik hebben bakken kritiek over ons heen gekregen, omdat we onze reeks *De mooiste van ...* hadden genoemd. Te populistisch, vonden men, te weinig kritisch! Ach wat, zo'n titel is een liefdesverklaring aan de poëzie en die is, net zoals alle liefdesverklaringen, ietwat naïef. Bij de selectie ga ik te werk zoals bij het sterretjessysteem van de Michelinijds: de gedichten die zeker deel moeten uitmaken van de bundel, zij die het lezen waard zijn en een aantal meer gedurfde keuzes die kunnen tegenvallen, maar die de lezer evenzeer nieuwe ontdekkingen kunnen aanbieden.' Bij de selectie en het vertaalwerk zelf heeft Koen nood aan een klankbord. Daarom is iedere uitgave ook een teamwerk en wordt de inleiding door een professor geschreven die een gedegen kenner is van de poëzie van de betrokken dichter.

Geregeld zoekt hij zelf naar nieuwigheden, zoals de exploratie van de poëzie over de taalgrens. Een echte Waalse poëzie bestaat er niet, ook al omdat er geen Waalse uitgeverijen van betekenis zijn. Een Franstalige schrijver komt automatisch in Parijs terecht en maakt dus meteen deel uit van de Franstalige literatuur. Het is dus vrijwel onmogelijk om een profiel als Waalse dichter te verwerven. Maar er is wel veel talent aan de overzijde van de taalgrens. De contacten tussen Vlaamse en Waalse dichters kunnen zeer verrijkend zijn.

Interne subsidiëring

De huidige Nederlandstalige poëzie is sterk getekend door het postmodernisme, de filosofische richting die het einde van de grote verhalen predikt. De kenbaarheid van de wereld wordt op de helling gezet en taal is niet langer een afspiegeling van de realiteit. Op die manier wordt taal een moordaanslag op de werkelijkheid. 'Dat moet allemaal kunnen en mogen,' zegt Stassijns, 'want elke poëzieopvatting heeft een reden van bestaan. Maar je kan er niet omheen dat het postmodernisme zeer ontoegankelijke poëzie heeft opgeleverd, evenals een perceptie op de poëzie die vele lezers heeft doen afhaken. Nogmaals, elke soort van poëzie moet een kans krijgen, en er moeten blijvend inspanningen geleverd worden om als het ware de juiste poëzie bij de juiste persoon te brengen.'

Enkel in een dergelijk tolerant klimaat kunnen er nieuwe vormen ontstaan. Denk bijvoorbeeld aan het fenomeen van de podiumdichters: poëzie die tot ontplooiing komt door de manier waarop ze gebracht wordt. De geschreven tekst heeft niet altijd veel om

het lijf, maar met de nodige theatraliteit erbij, blijkt hij toch aan te spreken.'

Mijns inziens zullen Noord en Zuid op taalvlak verder uit elkaar groeien.

Hedendaagse poëzie heeft dus bijkomende actie nodig, ook op het commerciële vlak. 'Vroeger kon poëzie overleven dankzij een systeem van interne subsidiëring binnen een uitgeverij. Enkele kaskrakers, de kookboeken, reisgidsen en de detectives, leverden voldoende winst op om poëziebundels te financieren die verlieslatend waren. Nu geldt de vereiste dat ieder boek op zichzelf moet opbrengen. Poëzie verkoopt pas als ze gepaard gaat met een commerciële actie, bijvoorbeeld rond Valentijnsdag. Eenmaal die actie voorbij is, valt de verkoop als een pudding in elkaar. Bij de hedendaagse verkoop van poëzie merk je dus hoezeer productie en marketing hand in hand gaan. Het boekenbedrijf is zeer leerrijk om de werking van het ijsskoude kapitalisme te leren kennen. Ik hoop dat de slinger gauw de andere kant uit slaat.'

PAMEL brief aan het dorp

Ik heb jaren afgemeten gewoond tussen
een som van huizen, in een vreemde taal
beten hun halzen me toe. Ik droomde van genezen.

Een meisje liet me in het kerkportaal
met lippen van zeven aan alles wat lief was
aan haar. Gods rechterhand sloeg het zesde
gebod van ons af, en uit de hemel viel de hiel
van het dorp en het Woord werd een graf.

Wie genas rolde een rode loper uit naar de mond
van de stad, ik verdween. Zij bleef, vergat hoe
je een jongen moet vergeten en zond hem
in brieven haar binnenste na, wat hem ontging.

Nog blaft het dorp hem aan in de naam van
een vrouw die niemand aansprak, doorbrak, hing.

Verdubbeling in betrekkelijke bijzinnen

EEFJE BOEF

Waar denk je waar deze bijdrage over gaat? Zinnen van dit type, waarin een woord herhaald wordt zonder dat deze herhaling een effect op de betekenis van de zin heeft – vergelijk het Standaardnederlandse *Waar denk je dat deze bijdrage over gaat?* – zijn in de Nederlandse spreektaal veelvoorkomend. Herhaling ofwel *verdubbeling* van een voornaamwoord in de gesproken taal komt niet alleen veelvuldig voor in lange vraagzinnen, zoals hierboven geïllustreerd met het voornaamwoord *waar*, maar wordt ook frequent gevonden in lange betrekkelijke bijzinnen¹. Dit is geïllustreerd in (1) voor het voornaamwoord *die* in een lange betrekkelijke bijzin met het antecedent *man*; het %-teken voor een zin geeft aan dat die zin voorkomt in gesproken Nederlands. Merk op dat de zin in (1) in betekenis niet verschilt van de Standaardnederlandse zin in (2).

- (1) % Dat is de man die ik denk die ze geroepen hebben.
(2) Dat is de man die ik denk dat ze geroepen hebben.

In deze bijdrage laat ik zien dat verdubbeling van het voornaamwoord in betrekkelijke bijzinnen de theorie over de onderliggende structuur van dergelijke zinnen ondersteunt. Betrekkelijke bijzinnen in het Standaardnederlands en de verdubbelingsvarianten in de gesproken taal verschillen dan ook niet van elkaar op structureel niveau, maar enkel op het niveau van de uitspraak. De verdubbelingsconstructie in (1) is dus niets meer dan een uitspraakvariant van de Standaardnederlandse constructie in (2). Ik laat verder zien dat variatie in de vorm van de voornaamwoorden in de verdubbelingsconstructies – namelijk *wie* of *die* – het resultaat is van verschillende uitspraakmogelijkheden van een enkele onderliggende structuur.

Structuur en verplaatsing

Een betrekkelijke bijzin is een ondergeschikte ofwel ingebedde zin die nadere informatie verschaft over het

woord waarnaar het verwijst: het *antecedent*; in deze bijdrage beperk ik me tot betrekkelijke bijzinnen met een zelfstandig naamwoord als antecedent. In het Standaardnederlands wordt een dergelijke betrekkelijke bijzin altijd geïntroduceerd door een betrekkelijk voornaamwoord. De vorm van dat voornaamwoord wordt bepaald door de eigenschappen van het antecedent. In het Standaardnederlands is dat *grammaticaal geslacht*: onzijdig (bijvoorbeeld *het meisje dat*) of niet-onzijdig (bijvoorbeeld *de man die*).

De standaardaanname wat betreft de onderliggende structuur van betrekkelijke bijzinnen is dat deze gelijk is aan de onderliggende structuur van (ingebbede) vraagwoordvragen. Wanneer het lijdend voorwerp van een bijzin als (3a) bevraagd wordt, verschijnt dit op de eerste positie, zoals te zien in (3b). Deze verandering in de positie van het lijdend voorwerp in (3a) versus (3b) wordt gezien als het gevolg van *verplaatsing*. Het lijdend voorwerp in (3b) is dus verplaatst van zijn basispositie direct links van het hoofdwerkwoord naar de eerste positie van de bijzin. Deze verplaatsing is geïllustreerd in (3c), waarin de liggende streep de positie aangeeft van waaruit het vraagwoord verplaatst is.

- (3) a. Ik weet [dat ze *de man* geroepen hebben].
b. Ik vroeg [*wie* ze geroepen hebben].
c. Ik vroeg [*wie* ze __ geroepen hebben].

Merk op dat een bijzin in het Nederlands geïntroduceerd wordt door ofwel een voegwoord, zoals het voegwoord *dat* in de declaratieve bijzin in (3a), ofwel een ander element, zoals het vraagwoord *wie* in de ingebedde vraagzin in (3b,c). Terwijl afwezigheid van beide elementen tot ongrammaticaliteit leidt, is het voor sommige sprekers (met name in het zuiden van het Nederlandssprekende taalgebied) wel mogelijk om zowel het vraagwoord als het voegwoord uit te spreken: *Ik vroeg wie dat ze geroepen hebben*. Het voorkomen van dergelijke constructies suggereert dat de twee elementen – het voegwoord en het vraagwoord – niet dezelfde structurele positie innemen.

Net als het vraagwoord in vraagzinnen moet in betrek-

kelijke bijzinnen het betrekkelijk voornaamwoord altijd vooraan staan, en net als voor het vraagwoord in vraagzinnen wordt aangenomen dat dit voornaamwoord vanuit zijn basispositie naar een positie vooraan in de betrekkelijke bijzin is verplaatst. Dit is te zien in (4).

(4) Dat is de man [*die* ze __ geroepen hebben].

Het betrekkelijk voornaamwoord kan ook verplaatsing ondergaan vanuit een dieper ingebedde zin, wat resulteert in een *lange* betrekkelijke bijzin. Volgens de traditionele opvatting verplaatst het betrekkelijk voornaamwoord (of het vraagwoord in lange vraagzinnen) eerst naar een positie vooraan in de meest ingebedde zin en vervolgens naar een positie vooraan in de betrekkelijke bijzin, zoals geïllustreerd in (5). Zogenaamde langeafstandsverplaatsing gebeurt dus stapsgewijs.

(5) Dat is de man [*die* ik denk [__ dat ze __ geroepen hebben].

Een van de argumenten voor deze stapsgewijze verplaatsing die worden genoemd in de literatuur, is het contrast tussen zinnen zoals (6a) en (6b). De zin in (6a) laat zien dat stapsgewijze langeafstandsverplaatsing in een vraagzin grammaticaal is. In zin (6b) is stapsgewijze verplaatsing van *wie* echter onmogelijk, omdat de positie vooraan in de bijzin al ingenomen wordt door het vraagwoord *waar*. Als gevolg hiervan moet *wie* in een keer naar de hogere zin verplaatsen, wat leidt tot ongrammaticaliteit; een * voor een zin geeft aan dat die zin ongrammaticaal is. Merk op dat een vraagzin geïntroduceerd door *waar* onafhankelijk wel een lijdend voorwerpszin bij het werkwoord *zeggen* kan zijn, zoals geïllustreerd in (6c).

- (6) a. *Wie* zeg je [__ dat ze __ geroepen hebben]?
b. * *Wie* zeg je [*waar* ze __ geroepen hebben]?
c. Jij zegt [*waar* ze de man geroepen hebben].

Verdubbeling als uitspraakvariant

Verdubbeling van het voornaamwoord in lange betrekkelijke bijzinnen (en vraagzinnen) lijkt verdere ondersteuning te bieden voor de gedachte dat langeafstandsverplaatsing een tussenstap maakt in een positie vooraan in de lagere zin. Als we verplaatsing zien als het *kopiëren* van een zinsdeel en het vervolgens *plakken* van dat zinsdeel ergens anders in de structuur (de standaardaanname), dan ziet de onderliggende structuur van een lange betrekkelijke bijzin er als volgt uit; alleen de voor de huidige discussie relevante aspecten zijn weergegeven in (7).

- (7) antecedent [voornaamwoord ... [voornaamwoord ... voornaamwoord ...]]

In het Standaardnederlands wordt alleen het voornaamwoord in de hoogste zin uitgesproken, terwijl het in het gesproken Nederlands mogelijk is om zowel het voornaamwoord in het begin van de hogere zin als de kopie van het voornaamwoord in het begin van de lagere zin uit te spreken. Dit is geïllustreerd in respectievelijk (8a) en (8b); doorstreping geeft aan dat een element niet uitgesproken wordt.

- (8) a. antecedent [voornaamwoord ... [~~voornaamwoord~~ ... ~~voornaamwoord~~ ...]] (= (2))
b. antecedent [voornaamwoord ... [voornaamwoord ... ~~voornaamwoord~~ ...]] (= (1))

Onder de aanname dat langeafstandsverplaatsing niet stapsgewijs verloopt maar in plaats daarvan in een beweging gebeurt (een punt van discussie in recente literatuur), is het moeilijk vol te houden dat lange betrekkelijke bijzinnen zonder en lange betrekkelijke bijzinnen met verdubbeling structureel niet wezenlijk van elkaar verschillen: het verschijnen van het voornaamwoord in het begin van de lagere zin in verdubbelsconstructies is een mysterie als het voornaamwoord in deze constructies in een stap naar het begin van de betrekkelijke bijzin is verplaatst. Volgens de analyse in (8) daarentegen zijn betrekkelijke bijzinnen zonder en betrekkelijke bijzinnen met verdubbeling structureel hetzelfde: een verdubbelsconstructie is simpelweg een uitspraakvariant van de constructie zonder verdubbeling.

De vorm van de voornaamwoorden: *die* versus *wie*

Naast verdubbeling van het voornaamwoord *die* zoals in (1) – hier herhaald als (9a) – vinden we de verdubbelspatronen in (9b-d) in lange betrekkelijke bijzinnen met het antecedent *man*.

- (9) a. % Dat is de man *die* ik denk *die* ze geroepen hebben.
b. % Dat is de man *wie* ik denk *wie* ze geroepen hebben.
c. % Dat is de man *die* ik denk *wie* ze geroepen hebben.
d. % Dat is de man *wie* ik denk *die* ze geroepen hebben.

Twee dingen vallen op aan deze patronen. Ten eerste kan *wie* blijkbaar als betrekkelijk voornaamwoord gebruikt worden in de gesproken taal, terwijl in de standaardtaal alleen *die* een mogelijk betrekkelijk voornaamwoord is in betrekkelijke bijzinnen met het antecedent *man*. Ten tweede lijken *die* en *wie* inwisselbaar in deze zinnen. Hetzelfde lijkt te gelden voor de lagere zin in (ingebbede) vraagzinnen, zoals te zien in (10).

- (10) a. % Ik vroeg *wie* je denkt *wie* ze geroepen hebben.
 b. % Ik vroeg *wie* je denkt *die* ze geroepen hebben.

In tegenstelling tot betrekkelijke bijzinnen – zie (9a) en (9c) – kunnen (ingebodde) vraagzinnen echter nooit ingeleid worden door *die*, zoals geïllustreerd in (11). Met andere woorden, een vraagzin moet altijd geïntroduceerd worden door een vraagwoord(groep). Het verschil tussen de verdubbelingspatronen in (9) en die in (10) kan dus gereduceerd worden tot de observatie dat *die* nooit een vraagzin kan inleiden.

- (11) * Ik vroeg *die* ze geroepen hebben.
 bedoelde betekenis: *Ik vroeg wie ze geroepen hebben.*

Zoals eerder al kort genoemd, wordt de vorm van een betrekkelijk voornaamwoord bepaald door de eigenschappen van het antecedent van de betrekkelijke bijzin, en in het Standaardnederlands is dat *grammaticaal geslacht*, namelijk onzijdig of niet-onzijdig. Gegeven dat vooral *die* en *d*-voornaamwoorden meer in het algemeen gevoelig zijn voor grammaticaal geslacht, zal een betrekkelijke bijzin in het Standaardnederlands dus doorgaans door een *d*-voornaamwoord ingeleid worden.

Mijn voorstel voor de inwisselbaarheid van *die* en *wie* in lange betrekkelijke bijzinnen is dat de vorm van een betrekkelijk voornaamwoord in de gesproken taal ook bepaald kan worden door de *semantische* kenmerken van het antecedent, zoals het kenmerk [menselijk], en dat *die* en *wie* even goed dit kenmerk [menselijk] kunnen realiseren. Dit is abstract geïllustreerd in (12).

- (12) antecedent [voornaamwoord ... [voornaamwoord
 ... ~~voornaamwoord~~ ...]]
man <*die/wie*> <*die/wie*>

Dat een analyse langs deze lijnen lijkt te kloppen, blijkt uit de observatie dat in betrekkelijke bijzinnen met een onzijdig menselijk antecedent zoals *meisje*, het betrekkelijk voornaamwoord in het Standaardnederlands het onzijdige *dat* moet zijn (13a), terwijl het betrekkelijk voornaamwoord in de spreektaal ook zowel *die* (13b) als *wie* (13c) kan zijn. Bovendien lijkt de inwisselbaarheid van *wie* en *die* in de lagere zin van een lange vraagzin die naar een persoon vraagt (zie (10)) er ook op te wijzen dat zowel *wie* als *die* in het gesproken Nederlands even goed het kenmerk [menselijk] kunnen realiseren.

- (13) a. Dat is het meisje *dat* ze geroepen hebben.
 b. % Dat is het meisje *die* ze geroepen hebben.
 c. % Dat is het meisje *wie* ze geroepen hebben.

Kortom, in Standaardnederlandse betrekkelijke bijzinnen moet het grammaticale kenmerk geslacht (onzijdig of niet-onzijdig) uitgesproken worden, terwijl in betrekkelijke bijzinnen in het gesproken Nederlands ook semantische kenmerken zoals [menselijk] uitgesproken kunnen worden. Deze stand van zaken is niet geheel

onverwacht: het lijkt logisch dat het de formele (geschreven) taal is waarin puur grammaticale kenmerken belangrijk zijn, en dat het de meer informele gesproken taal is waarin semantische kenmerken een belangrijke rol spelen, en het soms winnen van grammaticale kenmerken.

Samenvatting en uitzicht

In deze bijdrage heb ik laten zien dat variatie in lange betrekkelijke bijzinnen met betrekking tot verdubbeling het resultaat is van a) het wel of niet uitspellen van de kopie van het betrekkelijk voornaamwoord in het begin van de lagere zin (wel of geen verdubbeling), en b) de manier waarop (de kopie van) het voornaamwoord uitgesproken wordt (patroon van verdubbeling): zowel *die* als *wie* kunnen in de spreektaal het kenmerk [menselijk] realiseren.

In mijn proefschrift geef ik een volledig overzicht van de (grenzen aan) variatie (met betrekking tot verdubbeling) in lange betrekkelijke bijzinnen en in lange vraagzinnen in het Nederlands. Ik laat zien dat een goed begrip van deze microvariatie in het algemeen, en van verdubbeling in het bijzonder, nieuwe inzichten verschaft in verschillende openstaande kwesties binnen de taalkunde.

Noten

1. Deze bijdrage is gebaseerd op delen uit mijn proefschrift (Boef, 2012). De verdubbelingsdata in deze bijdrage zijn deels afkomstig uit de *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel I* (Barbiers et al., 2005) en deels verworven uit twee grootschalige online questionnaires.

Literatuur

Barbiers, S., H. Bennis, G. De Vogelaer, M. Devos & M. van der Ham (2005), *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
 Boef, E. (2012), *Doubling in relative clauses. Aspects of morphosyntactic microvariation in Dutch*. Proefschrift, Universiteit Utrecht. LOT Dissertation Series 317.

Eefje Boef was van 2008 tot 2012 werkzaam als Onderzoeker-in-Opleiding aan het Meertens Instituut in Amsterdam. In januari 2013 promoveerde zij cum laude aan de Universiteit Utrecht. Sinds september 2012 is zij als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan het Zentrum für Allgemeine Sprachwissenschaft (ZAS) in Berlijn.

e-mail: boef@zas.gwz-berlin.de/eefje.boef@gmail.com

Taalkronkels

Tapmaz, Grice en Pinker

FILIP DEVOS

De Gentse sp.a-schepen van Gelijke Kansen Result Tapmaz en met hem de paars-groene bestuursploeg van de stad gaan – op vraag van de ‘etnisch-culturele basis’ – het woord *allochtoon* schrappen uit het taalgebruik. Net als Amsterdam dat wil. Daar had de PvdA in 2006 ook al een voorstel in die richting gedaan, maar er bleek ‘geen geschikt alternatief’ voorhanden.

Op 21 maart, de Internationale Dag tegen Racisme, werd tijdens een manifestatie in Gent (een stad met ruim 160 nationaliteiten, waaronder driekwart Turken) het woord *allochtoon* dan ook ‘symbolisch ten grave gedragen’. Alsof je woorden kunt begraven ... Je kunt woorden pas begraven als ze een natuurlijke dood zijn gestorven, dat wil eenvoudig zeggen: als ze niet meer gebruikt worden. En dat kun je amper beweren van het woord *allochtoon*. Daarnaast staat de gemeenplaats als zou taal het ‘denken’ bepalen, in de wetenschap al langer onder vuur. Velen verwijzen die fabel naar het rijk van de regelrechte onzin. Tapmaz ziet een ‘grote symbolische betekenis’ in de afschaffing van het woord, als ‘een stap in de richting van meer integratie of diversiteit’. ‘Woorden veranderen de dingen rondom ons’, durfde hij zelfs ronduit te beweren in een kranteninterview.

Maar dat zijn niet de enige twee taalkronkels, en niet de enige twee taalkundige bevindingen waar in de discussie aan voorbij gegaan wordt. Op zijn minst nog twee belangrijke (communicatief-)linguïstische wetmatigheden kunnen wat stof brengen in de (termen)discussie. De ene werd geformuleerd door de taalfilosoof Herbert Paul Grice, de andere door de cognitiewetenschapper Steven Pinker.

Grice formuleerde het zogenaamde ‘coöperatieve principe’ in de communicatie, een principe dat ook op categorieformatie (woorden categoriseren: ze benoemen concepten) toepasbaar is, en dat onder meer stelt: ‘wees zo informatief mogelijk (als vereist is)’ en ‘wees niet informatiever dan nodig is’. Een refererende uitdrukking moet met andere woorden voldoende informatie bevatten zodat de hoorder de referent kan identificeren. Dat hangt af van de situatie. De situatie kan immers een soort benedengrens geven voor het niveau van specificiteit, en bijgevolg voor een effectieve communicatie: er is een functioneel bepaald minimum aan specificiteit nodig. Maar ook een functioneel bepaald maximum,

en net dat gaat verloren bij de begrafenis van *allochtoon*. Nu weet ik in dit verband ook niet wat ik aan moet met de door Tapmaz gesuggereerde termen *Turkse Gentenaar*, *Gentse Bulgaar*, *Marokkaanse Gentenaar* (let op de dooreenhaspeling van kern en bepaling), zelfs – hou je vast – *Gentse West-Vlaming*. Ik moet met andere woorden ‘overspecifiek’ zijn in de zin van Grice. Als ik bovendien al in staat zou zijn een Bulgaar van een Roemeen of een Turk van een Marokkaan te onderscheiden in het overigens kleurige Gentse straatbeeld.

Een vierde kronkel. In het begin van de jaren zeventig heeft de Nederlandse overheid de woorden *allochtoon/ autochtoon* als eufemisme geïntroduceerd ter vervanging van *immigrant*. En nu staat dat eufemisme zowel in Amsterdam als in Gent alweer ter discussie.

gastarbeider, buitenlander, migrant, vreemdeling, immigrant, allochtoon, nieuwe Belg/Nederlander, neochtoon, bicultureel, multicultureel, medelander, etnische minderheid/Belg/Nederlander

Pinker heeft dit proces ‘de tredmolen van het eufemisme’ gedoopt, een proces dat nauw verband houdt met de (eeuwenoude) taal/denken-verwarring die we boven aanhaalden: ‘The euphemism treadmill shows that concepts, not words, are in charge; give a concept a new name, and the name becomes colored by the concept; the concept does not become freshened by the name’ (Steven Pinker, ‘The Game of the Name’, in *The New York Times*, 6 april 1994).

Een vijfde en laatste principe waar ik zo aan denk, is dat van taaleconomiciteit. Laat mij maar gewoon gaan eten bij de Griek, of boodschappen doen bij de Turk. Politiek niet correct misschien, volgens Tapmaz, maar taalkundig valt daar niets tegen in te brengen.

Meer dan middelmatig

BERT CAPPELLE

'Je verveelt ons allemaal mateloos met je meer dan middelmatige verslaggeving naar aanloop van de verkiezingen.' Zo ventileerde onlangs een vriend en diplomaat aan de Belgische ambassade van Nairobi zijn ergernis rond de naar zijn aanvoelen flauwe journalistiek van onze binnenlandse pers. Hij bekeldde onze kranten in zo'n onberispelijk en flamboyant Engels – zijn woorden waren bestemd voor zijn internationaal samengestelde vriendenkring op Facebook – dat ik met een mengeling van bewondering en gezonde afgunst de formulering nog eens traag opnieuw las: '... more than mediocre pre-electoral coverage ...'. Niks op aan te merken. Of had hij 'less than mediocre' moeten schrijven?

Nee, maar dat had eventueel ook wel gekund. *Mediocre* betekent letterlijk 'middelmatig' en duidt dus een graad aan ergens in het midden op een appreciatieschaal met onderaan 'bar slecht' en bovenaan 'uitstekend'. Als we willen uitdrukken dat iets zich nog onder dat middelpunt bevindt, dan kan dat met *less than mediocre*. Zo vind je op websites met restaurantbeoordelingen gemakkelijk beoordelingen als *Horrendous service and less than mediocre food* ('Rampzalige bediening en ondermaats eten'). Ook in het Nederlands kun je *minder dan middelmatig* gebruiken voor iets wat je een lage waardering geeft:

*Waarom worden we hier in Europa gepest met dit soort minder-dan-middelmatig reuk- en smaakloos brood-
delwerk uit de States? (www)*

Maar *middelmatig* is niet hetzelfde als *gemiddeld*. Een leerling in een klas kan *precies gemiddeld* presteren, maar niet *precies middelmatig*; anderzijds kun je een prestatie niet *erg gemiddeld* vinden maar wel *erg middelmatig*. En dat laatste betekent dan iets negatiefs. Dat blijkt duidelijk uit een beoordeling als deze, die een contrast bevat:

Bediening is uitstekend; keuken is wel erg middelmatig. (www)

Bij *middelmatig* kun je ook *maar* hebben, net als bij andere negatieve adjectieven: *ik vond het maar zwak / maar pover / maar middelmatig*. Dit lukt niet bij positieve adjectieven: *ik vond het maar leuk / maar tof / maar goed* is ontaal. (Iets helemaal anders natuurlijk is *maar*

goed zoals in *Het was maar goed dat de elektriciteit uitviel tijdens hun optreden.*)

Zwakker dan zwak

Middelmatig neigt dus naar de onderkant van de waarderingschaal. Welnu, *meer dan middelmatig* focust op het aspect 'nogal zwak' in de betekenis van *middelmatig* en neemt daar de overtreffende trap van: 'zwakker dan nogal zwak'. *Minder dan middelmatig* glijdt langs de waarderingschaal zelf en situeert een vermogen of daad lager dan de graad die *middelmatig* uitdrukt. Daardoor komen *meer dan middelmatig* en *minder dan middelmatig* uiteindelijk op hetzelfde neer. De verklaring doet denken aan het synoniemenpaar *slow up* en *slow down* in het Engels, dat ik vroeger al eens vermeldde: *slow up* gaat om groeien in traagheid, *slow down* om dalen in snelheid. Het verrassende is dat er zo weinig misverstanden zijn, des te meer omdat er mensen zijn die *meer dan middelmatig* in de zin van 'eerder goed' gebruiken:

Zijn hengstenproeven waren toch meer dan middelmatig. Vooral zijn vermogen, techniek, bascule, karakter en temperament kwamen tot uiting. (www)

Gelukkig haalt niemand het in zijn hoofd om *minder dan middelmatig* te hanteren in de zin van 'minder erg dan wat *middelmatig* uitdrukt'.

Nee, integendeel, jawel

Nog zo'n woord waar je meerdere kanten mee op kunt, is *integendeel*. Duikt dit op als antwoord na een vraag, dan wordt daarmee de voorafgaande bewering of suggestie tegengesproken:

*Volgens mij zijn alle Nederlanders voor Nys (en terecht!) of lijkt dat nou maar zo??
— Nee hoor, integendeel. Ik vind het maar een vreemde koekenbakker! (www)*

In het betoog van een en dezelfde spreker ligt dit anders. Dan geeft *integendeel* juist te kennen dat de voorgaande bewering wél klopt, maar nog te zwak geformuleerd is. Dit gebruik komt enkel voor als er in het voorgaande iets negatiefs zit:

De ingenieurswetenschap is geen mannenwereld meer, integendeel, er is veel behoefte aan vrouwen. (Decaan

Annick Hubin van de Faculteit Ingenieurswetenschappen van de VUB.)

Beide gebruikgevallen hebben natuurlijk wel gemeen dat er een stelling wordt weerlegd, maar de ene keer is dat iets wat de gesprekspartner aangaf, de andere keer iets wat de spreker zelf al min of meer onderuit haalde. Taalgebruikers weten precies hoe ze met dit woord moeten omspringen, maar voor een taalkundige is het niet eenvoudig dit complexe gebruik correct te beschrijven. Van Dale bijvoorbeeld definieert *integendeel* als 'het tegengestelde is waar' of 'daarentegen'. Dat laatste klopt helemaal niet – probeer maar met de voorbeelden hierboven – maar ook de eerste definitie is niet goed, want ze zou in principe toelaten dat iemand zegt:

Ik erger me niet, integendeel, ik erger me wel.

Doel gemist

Weten achter welke stelling de spreker of schrijver nu al dan niet staat, is ook van belang voor een juiste interpretatie van *zoniet*. Laten we eerst eens kijken naar deze zin:

Hij werd een van de grootste geleerden – zoniet de allergrootste – die de wereld ooit gekend heeft. (www)

Hier wil de schrijver zeggen dat, in zijn ogen althans, het onderwerp van de zin inderdaad misschien wel de allergrootste geleerde aller tijden is. Hij neemt die stelling dus graag voor zijn rekening. Maar vergelijken we dit gebruik met het volgende fragment uit een boek over hedendaagse kunst:

De tentoonstelling werd aangekondigd als het eerste museale overzicht van een selectie van het filmisch werk van Jan Fabre (...) Ik ga er in eerste instantie dan ook van uit dat de bezoeker een overzicht krijgt aangeboden, zoniet een exhaustief, dan toch een representatieve keuze van een deel van het oeuvre van de kunstenaar.

Deze zin klopt syntactisch niet helemaal, maar het punt is dit: hoe wel *zoniet* ook hier een hogere trap inleidt op een schaal (*exhaustief* overtreft *representatief*), doet de schrijver gezien de context expliciet afstand van deze kwalificatie.

In beide gevallen wil de schrijver meedelen dat de bewering met weglating van het *zoniet*-gedeelte zonder enige twijfel klopt. Maar het vergt dus enige vertrouwdheid met het discursieve gebruik van *zoniet* om aan te voelen of de schrijver zich ook achter het *zoniet*-gedeelte schaart. In het tweede voorbeeld had de auteur ook kunnen schrijven: *de bezoeker krijgt dan wel geen exhaustief overzicht, maar dan toch een representatieve keuze ...* Maar daarmee had de schrijver misschien te veel een negatief punt in de verf gezet, met een toegegeven dat het ideaal niet werd bereikt, dat het doel werd gemist. Het klinkt beter dit feit nog als loutere mogelijkheid te verpakken. *Zoniet* betekent immers letterlijk 'indien niet'.

Logica op zijn kop

Het lijkt er onderhand op dat sommige woorden en vaste combinaties door taalgebruikers wel heel flexibel kunnen worden ingezet.

Dat is alleszins de conclusie waar ik toe kom bij een onderzoek dat ik samen met enkele collega's uitvoer naar het gebruik van onder meer *laat staan*. De conventie wil dat je *laat staan* enkel na negatief geladen zinnen kunt gebruiken en dat je het gedeelte na *laat staan* verwerpt omdat er iets veel evidenter al niet opgaat:

Ik weet niet eens wat ik morgen doe, laat staan over twee jaar.

Maar soms vind je voorbeelden van logica op zijn kop:

Zij is geen potentieel topmodel, laat staan een gewoon model. (www)
De hoofdband laat je toe veel gekkere dingen te doen met je hoofd zonder dat de koptelefoon afvalt, laat staan nog maar beweegt op je hoofd. (www)

In deze voorbeelden is wat ná *laat staan* komt juist een evidenter scenario dan wat ervoor wordt weggewuifd. Dat een kwaliteitskop-telefoon bij het hoofdschudden minstens wat beweegt, is bijvoorbeeld waarschijnlijker dan dat hij eraf valt. Je kunt deze zinnen dus evengoed – en wellicht zelfs beter – omdraaien, zoals hier met het laatste voorbeeld wordt geïllustreerd:

De hoofdband laat je toe veel gekkere dingen te doen met je hoofd zonder dat de koptelefoon nog maar beweegt op je hoofd, laat staan afvalt.

Zijn dit soort zinnen dus voorbeelden van een regelrechte fout, gemaakt door lui die zich enkel in het wereldje van *wannabe*-modellen ophouden of die te vaak een koptelefoon opzetten om nog een zinnig gesprek mee te pikken? Wie weet, maar blijkbaar redeneerde ook Karel van de Woestijne al tegen de draad in:

Dat de Belgen ooit een grooten, laat staan zelfs maar eenigen invloed op de Engelschen zouden hebben gehad, zal ik wel de laatste zijn om het te beweren.

Karel van de Woestijne, denk je nu waarschijnlijk, dat was toch een meer dan middelmatig auteur. Interpreteer zoals je wil.

Literatuur

Bert Cappelle, Dany Amiot, Edwige Dugas, Maarten Lemmens, Cédric Patin, Fayssal Tayalati en Kristel Van Goethem (in voorbereiding), 'Dutch *laat staan* and French *encore moins*: Constructional effects'. Paper te presenteren op het congres *Empirical Approaches to Multi-modality and to Language Variation (AFLiCo 5)*, 15-17 mei 2013, Lille – Villeneuve d'Ascq.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Université Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Broodje taal

De formulering van taaladviezen door de jaren heen

ELS HENDRICKX

Toen ik voor mijn proefschrift een hele stapel naslagwerken van de afgelopen vijftig jaar excerpeerde om lexicale taaladviezen voor het Belgisch-Nederlands te verzamelen, viel me op hoe de formulering of presentatie van taaladviezen verschilt, zowel structureel als diachroon. We kunnen vier parameters onderscheiden die de verschillen in formulering bepalen. Twee parameters hebben te maken met de naslagwerken waarin de adviezen staan: de macrostructuur en de opzet van het naslagwerk. De twee overige parameters zijn op de taaladviezen zelf terug te voeren: de macrostructuur en microstructuur ervan.

Macrostructuur van naslagwerk

Om te beginnen zijn adviesformuleringen afhankelijk van de macrostructuur van het naslagwerk waarin ze voorkomen. Vandaag de dag kennen we bijna alleen nog naslagwerken die de vorm van alfabetische woordenlijsten aannemen: descriptieve woordenboeken of prescriptieve taalgidsen. In de laatste groep kunnen de adviezen nog uiteenlopen van een enkel woord – gewoonlijk de aanbevolen variant – tot tekstfragmenten – die het gebruik van de aanbevolen en afgeraden variant toelichten en illustreren. Veel naslagwerken uit de jaren 1960 en 1970, daarentegen, zijn thematisch gerangschikt: het zijn taalrubrieken die eerst in de media verschenen zijn en vervolgens als leesstukjes gebundeld zijn. Bekende voorbeelden zijn *Hier spreekt men Nederlands* (de televisierubriek van Joos Florquin), *Voor wie haar soms geweld aandoet* (de radiotaalwenken van Marc Galle) en *Taaltuin* (taalkroniekjes in *De Standaard* van Jan Grauls en Maarten van Nierop).

Oriëntatie van naslagwerk

Ten tweede speelt de opzet van het naslagwerk een rol: is het werk normatief of descriptief georiënteerd? Het

toonaangevende descriptieve naslagwerk voor het Nederlands is *Van Dale. Groot woordenboek van het Nederlands*. De andere naslagwerken die voor mijn proefschrift geraadpleegd zijn, zijn normatief georiënteerd: ze hebben als doelstelling om voor te schrijven wat correct taalgebruik is. De *Grote Van Dale* daarentegen is een beschrijvend woordenboek: het geeft weer wat de woordenschat van het Standaardnederlands is. Bij woorden die niet tot het Standaardnederlands behoren, maar om bepaalde redenen toch vermelding verdienen, wordt een markering geplaatst die aangeeft in welk opzicht het woord niet tot het algemene taalgebruik behoort. Op die manier kan de taalgebruiker de *Grote Van Dale* zeker ook normatief gebruiken.

Hier volgen enkele voorbeelden bij de twee genoemde parameters, telkens voor het begrip AANSTEKER:

- (1) allumeur, *aansteker* (Paardekooper, *ABN-gids*, 1972⁶)
- (2) De *aansteker* is het goede woord; “briquet” zowel als “allumeur” laten we graag voor de Franssprekenden. (Florquin, *Hier spreekt men Nederlands* 3, 1971¹)
- (3) briquet’, (...) 2. (m.) (-s), (gall.) *aansteker* (*Grote Van Dale*, 1976¹⁰)

De *ABN-gids* is alfabetisch opgebouwd en normatief georiënteerd: hij geeft naast de afgeraden vorm meteen de aanbevolen variant. Florquins boek bestaat uit thematische, uitgeschreven taalrubrieken. De *Grote Van Dale* plaatst bij een niet-standaardtalig trefwoord een markering, hier in de tiende druk centje die niet helemaal descriptief is: *gallicisme*.

Contrastieve adviesformulering

Verder zijn er twee parameters in verband met het taaladvies zelf. Voor de eerste bekijken we op macrostructureel niveau of het advies contrastief is opgesteld: bevat de formulering zowel de aanbevolen als de afgeraden variant? In dat geval spreken we over expliciet-normatieve adviezen: die zetten de woorden tegen elkaar af. Impliciet-normatieve adviezen, daarentegen, noemen slechts één categorie varianten: ofwel de standaardtalige

variant(en), ofwel de niet-standaardtalige variant(en). Het is duidelijk dat expliciet-normatieve adviezen eenvoudiger te interpreteren zijn: de taalgebruiker krijgt het taaladvies op een presenteerblaadje aangeboden. Impliciete adviezen leveren voor de taalgebruiker echter drie hindernissen op. Ik illustreer die aan de hand van voorbeelden uit de naslagwerken.

- (4) Gisteren ben ik in een café waar twee *metselaars* ruzie beginnen te maken en handgemeen beginnen te worden. Ik probeer ze te kalmeren en wat is het resultaat? Ze keren zich beide tegen mij en dreigen mij eruit te gooien en dat waar ik mijn glas bier niet eens had uitgedronken. Nee, ik ben altijd de sigaar. (Florquin, *Hier spreekt men Nederlands 4*, 1972¹)
- (5) Ik zei wel *metselaar* en niet *metser*. (Florquin, *Hier spreekt men Nederlands 3*, 1971¹)
- (6) Iemand die een garagebedrijf heeft is een *garagehouder*. (Galle, *Voor wie haar soms geweld aandoet*, 1971⁴)
- (7) Hoe is dat goed te maken? Met een *broodje*, zou ik zeggen, een broodje met jam. Of liever een *puntbroodje*? Puntbroodje haalt het. Smakelijk! (Florquin, *Hier spreekt men Nederlands 4*, 1972¹)

Ten eerste is er een zichtbaarheidsprobleem: het is de taalgebruiker lang niet altijd duidelijk dat hem een taalnorm wordt gepresenteerd. In voorbeeld (4) wordt hij wellicht zo meegesleept door het verhaal dat hij niet meteen op de taalvorm let. Als hij dat toch doet, ligt het niet voor de hand dat hij tussen andere misschien nieuwe uitdrukkingen, zoals *de sigaar zijn*, het woord *metselaars* opmerkt. Vergelijk met hetzelfde advies, helder contrastief geformuleerd in voorbeeld (5). Ten tweede moet de taalgebruiker het advies nog gedeeltelijk zelf reconstrueren: hij moet namelijk niet alleen weten dat er ook een equivalent woord voor de genoemde vorm bestaat, maar ook welk dat is. In voorbeeld (6) moet hij zelf op de afgekeurde vorm *garagist* komen. In voorbeeld (7) rijst daarbij mogelijk een referentieprobleem: het zal veel Vlamingen onduidelijk zijn naar welke verzwegen varianten – de Belgisch-Nederlandse woorden *pistoleet* en *sandwich* – gerefereerd wordt. Een derde probleem met impliciet-normatieve adviezen is de ambigue normatieve status van de verzwegen varianten: de taalgebruiker blijft altijd onzeker over het normoordeel over de synoniemen die de normeerder niet noemt. Bij voorbeeld (7) denkt de taalgebruiker misschien niet alleen aan de verzwegen vorm *pistoleet*, maar ook aan *kadetje*: is dat woord dan standaardtalig of niet?

Expliciet prescriptieve adviesformulering

Op microstructureel niveau bekijken we de concrete taalkundige elementen waarmee het advies wordt geformuleerd: die geven weer in hoeverre het advies expliciet prescriptief, duidelijk als voorschrift bedoeld is. De volgende voorbeelden zijn zeer duidelijk prescriptief:

- (8) Vanzelfsprekend wil zij ook onderkastjes, pannenplanken en rekken, en een moderne *gootsteen* van roestvrij staal. **Noem** dat geen *pompbak*! (*Taalbeheersing in de administratie*)
- (9) Van een *technieker* **moeten** we dan weer *technicus* maken. (Florquin, *Hier spreekt men Nederlands 3*, 1971¹)
- (10) *Nonkel* is natuurlijk geen algemeen Nederlands. *Oom* of *oompje* is **zoveel mooier**. (Galle, *Voor wie haar soms geweld aandoet*, 1971⁴)
- (11) Waarom is *elektriker* **slecht** en *elektricien* **goed**? (Van Nierop, *De taal waarmee wij leven. Een eerste verzameling "Taaluintjes"*, 1962¹)

In de jaren zestig en zeventig schuwen normeerders geen uitdrukkingen van deontische modaliteit, zoals imperatieven (vb. 8) en de hulpwerkwoorden *mogen* en *moeten* (vb. 9). Ook subjectieve oordelen (vb. 10) zijn heel normaal, net als oordelen die termen als *correct*, *fout* en *verkeerd* gebruiken (vb. 11).

In recente naslagwerken, daarentegen, worden taaladviezen veel descriptiever geformuleerd. Vormen worden niet langer 'zomaar' afgekeurd; de toon is niet langer belerend maar neutraal. Naslagwerken beargumenteren de normoordelen: ze keuren varianten af omdat ze gewestelijk zijn, niet tot de standaardtaal voor het hele taalgebied behoren, in onbruik zijn geraakt of niet in formele registers voorkomen. Bovendien worden recente adviezen steeds vaker door wetenschappelijk onderzoek ondersteund. Omdat individuele en subjectieve normoordelen niet langer maatschappelijk aanvaardbaar zijn, onderbouwen veel taaladviseurs hun voorschriften met gegevens over het voorkomen en gebruik van de beoordeelde lexemen en de attitude ertegenover. Zo hebben Theissen en Debrabandere de adviezen uit het *Woordenboek voor correct taalgebruik* (2005) doorgelicht met Google. Cockx heeft de adviezen uit de *Taalwijzer* (2000) getoetst aan bronnen die bekend staan om hun goede taalgebruik. En voor de taaladviesbank van de Nederlandse Taalunie is het Taaladviesoverleg in het leven geroepen: niet alleen bepaalt een commissie van deskundigen een uniform voorschrift, ze doet daarvoor ook een beroep op attitudeonderzoek via een informantenpanel.

Het is duidelijk dat taaladviezen op heel wat verschillende manieren geformuleerd worden. Ik heb vier parameters onderscheiden: de alfabetische of thematische opbouw van naslagwerken, de descriptieve dan wel prescriptieve oriëntatie ervan, de al dan niet contrastieve formulering van taaladviezen en de prescriptieve of objectieve formulering ervan.

Els Hendrickx is licentiaat in de Germaanse taal- en letterkunde en werkt als leerkracht in het secundair onderwijs.

e-mail: elshendrickx16@hotmail.com

Interview

Pieter Blomme over Chase, een crossmediaal radioproject voor jongeren

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Pieter Blomme is gebeten door radio. Tijdens zijn studie Germaanse Talen aan de Universiteit Gent begon hij als vrijwilliger te werken voor de Gentse studentenradio Urgent fm. Na die studie volgde Pieter nog een master-na-masteropleiding Journalistiek, waarna hij in 2007 aan de slag ging bij het REC Radiocentrum, het netwerk voor wie actief bezig is of wil zijn met radio in Vlaanderen. Vanuit zijn praktijkervaring bij het REC is Pieter sinds een paar jaar praktijkassistent radio aan de vakgroep Communicatiewetenschappen van de Universiteit Gent. Op zondagvoormiddag presenteert hij een eigen radioprogramma op Urgent fm over - jawel - radio. Bij het REC Radiocentrum is Pieter momenteel betrokken bij Chase, een crossmediaal project voor jongeren rond 'urban music'.

Wat is jouw functie bij het REC Radiocentrum?

Ik ben bij het REC verantwoordelijk voor het hele educatieve luik. Wij bieden verschillende soorten workshops aan, vooral voor jongeren: kennismakingsworkshops radio, basisworkshops rond presentatietechnieken en radiotechniek, workshops radioreporter, masterclasses met bekende radiopresentatoren, enzovoort. Zowel de radioleek, de gevorderde als de professionele radio-maker kunnen bij ons terecht. Daarnaast leg ik ook de contacten met onze medialabs. Bij die regionale omroepen kunnen jongeren uit heel Vlaanderen aan de slag met hun radiodromen. Wij geven hun studiokansen voor een publiek. Een degelijke begeleiding zorgt ervoor dat ze het medium grondig leren kennen en ermee kunnen gaan experimenteren. Sommige van die labs

hebben we zelf opgericht en runnen we ook zelf. Andere zijn bestaande omroepen die partner van ons zijn.

Een recent opgericht medialab is Chase, een lab dat is opgericht met een sociaal doel.

Dat klopt. Chase is een online radiozender die draait om urban music. We richten ons met die omroep vooral op jongeren uit de stad, vaak allochtone jongeren. Uit onderzoek blijkt dat zij heel weinig naar Vlaamse radiozenders luisteren, omdat de muziekstijlen waar zij mee bezig zijn, daar te beperkt aan bod komen. Met Chase proberen we die doelgroep aan te spreken. Het motto van de zender luidt 'music from scratch'. We wil-

De essentie van (goede) radio is stem, verbeelding en emotie. Al de rest is secundair. Radiomakers moeten de luisteraar kunnen grijpen met enkel hun stem.

den letterlijk met hen van nul beginnen en de jongeren zoveel mogelijk bij het project betrekken.

Je noemt Chase als voorbeeld van 'crossmedial storytelling'. Wat is dat precies?

Crossmedial storytelling is een techniek waarbij je je boodschap brengt over verschillende media heen. Van theater over radio naar televisie, tijdschriften, evenementen, internet, mobiele apparaten. Verschillende dragers en uitingsvormen maken daarbij dus een kruisbestuiving.

Een bekend voorbeeld van crossmedial storytelling is Music For Life van Studio Brussel. Het programma vertrekt bij radio, maar breidt uit richting televisie, een postercampagne, een mobiele app op de smartphone, enzovoort. Bovendien is er bij Music For Life ook een sterke offline component: de presentatoren maken radio vanuit een glazen huis, er zijn live optredens van bekende artiesten, mensen worden aangespoord om zelf acties te ondernemen, en zo verder. Dit alles zorgt ervoor dat de betrokkenheid bij het publiek zeer hoog ligt, ook bij mensen die anders nooit naar Studio Brussel luisteren. Music For Life is een sterk crossmediaal merk.

Wat is de meerwaarde van crossmedial storytelling?

Doordat je met verschillende media werkt, die vaak ook input van het publiek vragen, werkt crossmedial storytelling engagerend. Mensen voelen zich betrokken bij het verhaal. Maar door crossmediaal te werken kan je ook inzetten op de sterkte van elk medium. Zo is radio een zeer persoonlijk en authentiek medium, speelt tv meer in op het familiale gevoel en heeft tekst vaak een grotere impact.

Op welke manier zijn jullie dan bij Chase crossmediaal te werk gegaan?

We zijn bij Chase vertrokken vanuit een sterk offline verhaal. We hebben een aantal bekende dj's en artiesten aangesproken om het uithangbord van Chase te worden. Zij zijn onze zogenaamde 'le

gends'. Via verschillende evenementen en party's waarop deze legends aanwezig waren, probeerden we de jongeren uit de stad te bereiken. We vroegen hun welke muziek er voor hen ontbreekt in het huidige radiolandschap. Op de Chase-events werd ook lokaal talent opgepikt. Die jongeren zijn onze 'future legends'. Zij worden opgeleid om zelf radio te maken op Chase.

Er zijn ook andere en laagdrempeliger manieren waarop jongeren kunnen meebouwen aan Chase. Via de website waarop Chase te beluisteren is (www.chase.be) bepalen de luisteraars zelf mee welke muziek er gespeeld wordt. Ze kunnen nummers 'digen', dit is aangeven dat ze leuk zijn. Op die manier bepalen zij onze playlist. Daarnaast is er ook de Facebookpagina, waar de jongeren muziek, foto's, artikels, links, enzovoort kunnen plaatsen en becommentariëren.

Is de zender succesvol? Slaait het concept aan bij de jongeren?

We merken een gestage groei in het aantal luisteraars op de stream, de interacties op Facebook en de kliks op de website. Een echte doorbraak kan er echter alleen komen als de samenwerking met het traditionele mediaveld groeit en er concrete samenwerkingen zijn met regionale of nationale media. Momenteel starten we - zoals de baseline het zegt - nog steeds 'from scratch'. Maar het verhaal groeit, en dat is positief.

Radiomakers zijn volgens jou de storytellers bij uitstek. Waarom?

Radio leunt dicht aan bij de oorspronkelijke vorm van verhalen vertellen. Je mag je hierbij een papa voorstellen die voorleest voor zijn kind. De essentie van (goede) radio is stem, verbeelding en emotie. Al de rest is secundair. Radiomakers moeten de luisteraar kunnen grijpen met enkel hun stem. De laagdrempeligheid van radio zorgt er ook voor dat het medium snel kan evolueren, wat in een veranderend crossmediaal medialandschap handig van pas komt.

Over REC

(<http://www.radiocentrum.be/over-rec/over-ons>)

1. Wat is het REC Radiocentrum?

Het REC is het netwerk voor wie actief bezig is of wil zijn met radio in Vlaanderen. Je kan bij het REC onder meer terecht voor workshops, studiokansen en media-productie met het accent op radio.

Wie is dan actief bezig met radio?

Eenzijds is dit iedereen die zich in de vrije tijd creatief uitleeft met radio of een bijzondere interesse toont voor radio, anderzijds gaat het hier over wie professioneel actief is in de radiosector. Het REC streeft naar een optimale aansluiting tussen deze creatieve onderbuik en de professionele sector.

2. Wat is de missie van het REC Radiocentrum?

Het REC wil zoveel mogelijk kansen creëren voor en met radio in Vlaanderen en stimuleert de diversiteit aan radiogeluid.

3. Welke activiteiten ontplooit het REC Radiocentrum?

3.1. Educatie

Het REC biedt vormingstrajecten aan met verschillende instapniveaus. Zowel de beginneling, de gevorderde als de (semi-)professional vinden een plaats in het competentiekader van het REC.

3.2. Studiokansen in jongerenomroepen

Het REC ondersteunt en versterkt een netwerk van REC Medialabs, waar jong talent kansen krijgt voor publiek. Een medialab is een regionale jongerenomroep en/of jongerenmerk op maat van een centrumstad, waar evenveel belang wordt gehecht aan studiokansen en begeleiding als aan luisterbereik en kwaliteit.

3.3. Mediaproductie

Het REC verzorgt crossmediale verslaggeving en producties om creatief radio- en mediatalent optimaal aansluiting te laten vinden met de sector.

Over Chase - Music From Scratch

(<http://www.chase.be/pages/about>)

Bij Chase draait het helemaal om urban music: de beste en de vetste beats, de scherpste rhymes. De sounds van vandaag met een knipoog naar morgen, maar zonder het verleden en de classics uit het oog te verliezen.

Chase is het resultaat van een twintigtal dj's en artiesten die al een tijd met het idee speelden voor een platform dat volledig gaat voor Hiphop, RnB, Trap, Dubstep, DnB,... En nu is er dus Chase - Music From Scratch!

Chase geeft urban music dus de airplay die ze verdient, maar Chase pikt ook lokaal talent op en geeft het een forum. Want Vlaanderen barst van het talent!

Music From Scratch

From Scratch wil letterlijk zeggen dat je van nul begint, zonder voorsprong. En zo is het ook bij Chase: wij zijn niet perfect, maar wie is dat wel?

Chase legt zijn oor te luisteren bij de dj's, de mensen op de dansvloer én de luisteraar. De Chase-luisteraar beslist via de site zelf welke muziek er op Chase wordt gespeeld, talent kan er met zijn/haar muziek terecht en wie dat wil kan ook zelf de mic nemen op Chase.

Werk mee!

Wil jij graag op één of andere manier vrijwillig meewerken aan Chase? stuur ons een mailtje via medewerker@chase.be.

Door crossmediaal te werken kan je inzetten op de sterkte van elk medium. Zo is radio een zeer persoonlijk en authentiek medium, speelt tv meer in op het familiaal gevoel en heeft tekst vaak een grotere impact.

Tussentaal en Standaardnederlands: een taalattitude-onderzoek bij niet-moedertaalsprekers van het Nederlands in Vlaanderen

SHARON VAN MEURS

In de voorbije decennia heeft zich in Vlaanderen een informele spreektaalige variant ontwikkeld van het Standaardnederlands, bekend als tussentaal, ook wel Verkavelingsvlaams (Van Istendael, 1993) of Schoon Vlaams (Goossens, 2000) genoemd. Deze recent ontstane bovenregionale substandaardtaal verwijst naar een continuüm van variëteiten die ergens tussen het formele Standaardnederlands en de traditionele dialecten liggen, en wordt steeds meer gehanteerd als spreektaalige taalvariëteit voor informele situaties.

Eerder onderzoek van Impe (2006) heeft aangetoond dat Standaardnederlands in Vlaanderen vaak wordt aangezien voor een prestigieuze, status-gerelateerde en formele taalvariëteit, terwijl tussentaal het spreektaalige equivalent is voor informele situaties en dus eerder met solidariteit geassocieerd wordt. De prestigieuze standaardtaal blijft aan populariteit inboeten en de plaatselijke dialecten worden vandaag de dag steeds minder gesproken, terwijl de Vlaamse tussentaal de natuurlijke spreektaal van vele Vlamingen lijkt te worden. De opkomst van deze tussentaal werd gekenmerkt door twee fenomenen. Ten eerste ontstond er een dialectverliesproces door de toegenomen geografische en sociale mobiliteit van de Vlamingen, wat ertoe geleid heeft dat het dialect door een andere taalvariëteit vervangen werd. Ten tweede speelden ook de negatieve houding van Vlamingen ten opzichte van de standaardtaal en hun gebrekkige beheersing ervan een rol in de opkomst van tussentaal, 'die beide het resultaat zijn van de formalistische en schoolmeesterachtige manier waarop het taalonderwijs in Vlaanderen georganiseerd werd' (Plevoets, 2008:10).

Het fenomeen tussentaal zorgde de voorbije decennia echter voor heel wat opschudding bij Vlaamse taalkun-

digen. Critici vrezen namelijk voor de gevolgen van de groeiende populariteit van tussentaal in Vlaanderen, aangezien ze een grote impact zou kunnen hebben op het standaardisatieproces en de taaleenheid in Vlaanderen.

Om te achterhalen of Standaardnederlands nog steeds een toekomst heeft als spreektaal in Vlaanderen, is het nodig om taalattitude-onderzoek te blijven voeren naar de linguïstische percepties en attitudes van de jongere generaties in Vlaanderen ten opzichte van Standaardnederlands en tussentaal (De Caluwe, 2009:8). De toekomst van standaardtaal, tussentaal en dialect hangt immers af van de attitudes van de toekomstige generaties tegenover deze variëteiten.

Onderzoeksvraag

Als we spreken over de 'taalattitude in Vlaanderen', horen we natuurlijk ook rekening te houden met de attitudes van niet-moedertaalsprekers van het Nederlands, die een steeds grotere groep vormen binnen het huidige Vlaamse taallandschap. Aangezien er nog niet zo veel onderzoek gevoerd is naar taalattitudes van Vlaamse allochtonen ten opzichte van (variëteiten van) het Nederlands, vonden wij het noodzakelijk deze kwestie onder de loep te nemen. De vraag is dan ook of de attitudes van niet-moedertaalsprekers van het Nederlands tegenover standaardtaal en tussentaal overeenkomen met die van autochtone Vlamingen. Met andere woorden: zien zij het Standaardnederlands ook als een prestigieuze formele taalvariëteit en tussentaal voor het spreektaalige equivalent voor informele situaties?

Eerder taalattitude-onderzoek

Over het algemeen wordt aangenomen dat het taalgebruik van etnische minderheidsgroepen en hun kennis van het Nederlands een indicator vormen voor hun mate van integratie in onze maatschappij. Er wordt echter vaak beweerd dat etnische minderheidsgroepen in Vlaanderen het Algemeen Nederlands niet goed beheersen. Jaspers (2006) daarentegen heeft in zijn onderzoek aangetoond dat (de geïntegreerde) Marokkaanse jongeren wel degelijk een goede beheersing hebben van het Nederlands, maar dat zij systematisch gebruik maken van een eigen vorm van tussentaal omdat zij het Standaardnederlands niet als aantrekkelijk beschouwen in hun dagelijkse omgeving. Ze zijn er zich wel van bewust dat Standaardnederlands toepasselijk is in formele situaties, maar hanteren liever een substandaardtaal, die zij associëren met humor en assertiviteit, met ‘belachelijk doen’ binnen een context van Belgische ernst. Dit komt neer op een algemene bevinding (Impe, 2006): hoe formeler de context, hoe eerder men Standaardnederlands hanteert.

Uit het onderzoek van De Cort (2010) blijkt eveneens dat er geen grote verschillen zijn in taalattitude tussen moedertaalsprekers en niet-moedertaalsprekers van het Nederlands. Toch ondervindt de auteur dat de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands een minder positieve attitude hebben tegenover tussentaal, terwijl moedertaalsprekers tussentaal als iets prestigieuzer beschouwen. Voor een mogelijke verklaring hiervoor verwijzen we naar Plevoets (2009:3), die stelt dat tussentaal de standaardtaal al heeft verdrongen als prestigevariëteit. Volgens Plevoets gebruiken Vlamingen de tussentaal niet omdat ze geen standaardtaal *kunnen* spreken, maar omdat ze het niet *hoeven*. De emancipatie van deze socio-economische bovenklasse in Vlaanderen maakt het voor hen mogelijk om een informele taal te hanteren zonder daarvoor de sociale nadelen te moeten ondervinden. De ‘lagere’ klassen in onze maatschappij daarentegen zouden sneller geneigd zijn Standaardnederlands te hanteren om zo prestige en status te verwerven. Dit zou dan ook gelden voor niet-moedertaalsprekers van het Nederlands die nog niet voldoende geïntegreerd zijn in onze maatschappij: ook zij willen een aanzienlijke status verwerven.

Om na te gaan of er globale verschillen zijn tussen moedertaalsprekers en niet-moedertaalsprekers van het Nederlands in dit onderzoek, baseren we ons op deze taalattitude-onderzoeken en gaan we ervan uit dat de ondervraagde informanten voldoende geïntegreerd zijn in onze maatschappij, aangezien slechts drie van hen minder dan vijf jaar in België vertoeven. Bijgevolg stellen we dat er geen extreme verschillen zullen zijn in de taalattitudes van niet-moedertaalsprekers en moedertaalsprekers van het Nederlands in Vlaanderen ten opzichte van Standaardnederlands en tussentaal. Hypotheses zijn er echter om bevestigd te worden ...

Taalattitude van ‘allochtone’ jongeren in Vlaanderen: methode

Om de taalattitudes te onderkennen van de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands ten opzichte van tussentaal en Standaardnederlands, en de eventuele verschillen met de taalattitudes van de moedertaalsprekers, meten we met behulp van de *matchedguise*-techniek de taalattitude van 83 informanten tussen vijftien en achttien jaar oud (42 autochtonen, 41 allochtonen) die allen studeren aan het Koninklijk Atheneum in Gent. De informanten beluisteren zowel een tussentalig geluidsfragment als een standaardtalig fragment, die beide door dezelfde spreker werden ingesproken en waarvan de inhoud identiek is. Na de fragmenten beluisterd te hebben, kennen de informanten op een vijf-puntenschaal (likert-type vragenlijst) een score toe aan tien persoonlijke kenmerken van de spreker: betrouwbaar, overtuigend, (fysiek) aantrekkelijk, zelfzeker, onderhoudend, (professioneel) succesvol, populair, intelligent, behulpzaam, (sociaal) aantrekkelijk. Tot slot vullen ze een persoonlijke vragenlijst in.

Om de taalattitude van de 83 informanten en de verschillen in attitude tussen de drie informantengroepen (gebaseerd op moedertaal, thuistaal en taal onder vrienden) te meten, worden eerst de tien persoonlijke kenmerken apart geanalyseerd. De Wilcoxon Signed Rank Test (een bepaalde statistische toets, evenals de hierna vermelde testen) werd gebruikt om globale verschillen te onderzoeken in de evaluatie van de 83 informanten ten opzichte van het standaardtalige fragment en het tussentaalfragment. De Wilcoxon Rank Sum Test werd vervolgens gebruikt om mogelijke verschillen in attitude te onderzoeken tussen de drie informantengroepen ten opzichte van de twee fragmenten. Na de univariate statistische analyse (elk kenmerk apart) onderzochten we de taalattitudes voor alle kenmerken samen. De descriptieve Hoofdcomponentenanalyse (PCA) gaat daartoe op zoek naar verborgen motivaties achter de antwoorden van de informanten door de tien kenmerken te relateren aan onderliggende dimensies. Als laatste werd de Multivariate Analysis of Variance (MANOVA) gebruikt om significante verschillen tussen de informantengroepen te vinden.

Resultaten

De analyse van de tien persoonlijke kenmerken apart toonde aan dat de informanten de spreker van het standaardtalige fragment als aantrekkelijker, succesvoller en intelligenter beschouwen dan de tussentaalspreker. Aangezien deze variabelen status-gerelateerde elementen zijn, worden de bevindingen van Impe (2006) bevestigd

dat Standaardnederlands in Vlaanderen als een prestigieuze taal wordt gezien.

Vervolgens toont de analyse van de drie aparte informantengroepen (gebaseerd op hun *moedertaal*, hun *thuis taal* en de *taal gesproken onder vrienden*) aan dat er toch wel specifieke verschillen zijn in taalattitude tussen de moedertaalsprekers en de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands. Voor de factor *moedertaal* concluderen we dat de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands de tussentaalspreker als intelligenter en minder populair beschouwen dan de moedertaalsprekers. Voor de factor *taal gesproken onder vrienden* zien we dat de informanten die Standaardnederlands spreken onder vrienden, de tussentaalspreker aantrekkelijker vinden dan de informanten die dialect, tussentaal of een andere taal spreken onder vrienden. Er werden geen significante verschillen gevonden in evaluatie tussen de groepen onderverdeeld op basis van hun thuis taal. Over het algemeen kunnen we dus concluderen dat er geen grote verschillen werden gevonden tussen de drie informantengroepen onderverdeeld op basis van de genoemde factoren. Als we ervan uitgaan dat de informanten de vragen eerlijk beantwoord hebben, zou een mogelijke verklaring hiervoor kunnen zijn dat de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands taalkundig voldoende geïntegreerd zijn in onze maatschappij. Een andere mogelijke verklaring kan echter zijn dat de informanten geen interesse toonden voor het onderzoek en dus een gemiddelde score toekenden aan de audiofragmenten.

Aangezien de analyse van de individuele persoonlijke kenmerken geen inzicht geeft in de onderliggende attitudes van de informanten, onderzochten we de tien vragen *samen* om tot algemenere bevindingen te komen met behulp van de descriptieve Hoofdc componentenanalyse. Hier ontdekten we geen uitgesproken verschillen in taalattitude tussen de informantengroepen gebaseerd op *moedertaal*, *thuis taal* en *taal gesproken onder vrienden*.

Ten slotte konden we uit de MANOVA concluderen dat er geen globale significante verschillen zijn in attitude tussen de informanten met het Nederlands als moedertaal en informanten met een andere moedertaal, tussen de informanten met het Nederlands als thuis taal en die met een andere thuis taal, en tussen de informanten die Nederlands spreken onder vrienden en zij die een andere taal spreken onder vrienden.

Deze bevindingen bevestigen onze hypothese dat er geen verschillen zijn in taalattitude tussen moedertaalsprekers en niet-moedertaalsprekers van het Nederlands ten opzichte van tussentaal en standaardtaal. We kunnen deze uitkomst linken aan de theorie van Plevoets (2009:3), die boven werd beschreven. Deze theorie gaat ervan uit dat zij die niet voldoende geïntegreerd zijn in onze maatschappij en dus nog geen status verworven hebben, eerder geneigd

zijn om Standaardnederlands te spreken dan zij die voldoende (taalkundig) geïntegreerd zijn in onze maatschappij en zich dus geen zorgen hoeven te maken over hun aanvaarding.

Aangezien er geen verschillen zijn in taalattitude tussen de moedertaalsprekers en de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands in dit onderzoek, concluderen we dat de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands voldoende taalkundig geïntegreerd zijn in onze maatschappij (slechts drie van hen leven minder dan vijf jaar in België) en dus over dezelfde attitude beschikken als de moedertaalsprekers. Dit impliceert dat ook zij standaardtaal eerder beschouwen als een statusvariëteit en tussentaal sneller aanzien voor de sociale spreektaal in Vlaanderen.

Literatuur

De Caluwe, J. (2009), 'Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen.' In: *Nederlandse Taalkunde*, 14-1, blz. 8-25.

De Cort, G. (2010), *Taalattitudes van Nederlandstalige en andersstalige kinderen in Vlaanderen*. Ongepubliceerde masterproef. Universiteit Gent.

Goossens, J. (2000), 'De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen.' In: *Ons Erfdeel*, 43, blz. 3-13.

Impe, L. (2006), *Een attitudeel mixed-guise onderzoek naar tussentaal in Vlaanderen*. Ongepubliceerde masterproef. K.U. Leuven.

Jaspers, J. (2006), 'Marokkaanse jongens en het Algemeen Nederlands. Substandaardisering als sociale onderhandeling.' In: *Nederlandse Taalkunde*, 11-3, blz. 258-285.

Plevoets K. (2008), *Tussen spreek- en standaardtaal*. Doctoraal proefschrift. K.U. Leuven.

Plevoets, K. (2009), 'Verkavelingsvlaams als de voertaal van de verburgerlijking van Vlaanderen.' *Studies van de BKL*. Op: <http://webh01.ua.ac.be/linguist/SBKL/sbk12009/ple2009.pdf>.

Van Istendael, G. (1993), *Het Belgisch labyrint. Wakker worden in een ander land*. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Sharon van Meurs studeerde in 2012 af als master in de Meertalige Communicatie aan de Faculteit Toegepaste Taalkunde van de Hogeschool Gent.

e-mail: sharonvanmeurs@hotmail.com

Hoe is het nog gesteld met de verengelsing van het Nederlands?

ALBERT OOSTERHOF, GUDRUN RAWOENS, GODELIEVE LAUREYS EN BJÖRN MELANDER

Wie onderzoek doet naar ‘verengelsing’ van de Nederlandse taal en samenleving wordt soms geconfronteerd met kritische opmerkingen over het gebruik van deze term als zodanig. Waarom zou het gebruik van het Engels noodzakelijk slecht zijn? Het morfologische procedé waardoor het woord ‘verengelsing’ gevormd wordt, hoeft echter geen negatieve connotatie met zich mee te brengen. Voor ons betekent ‘verengelsing’ gewoon dat er een verandering gaande is, waarbij er een toename is in het gebruik van het Engels. Daarbij kan er uiteraard sprake zijn van systeemverlies, waarbij het Engels ‘infiltreert’ in de Nederlandse woordenschat of grammatica, en van functieverlies, waarbij de Engelse taal de rol van voertaal (bijvoorbeeld in onderwijs en wetenschap) overneemt van het Nederlands. De afgelopen decennia zijn er eerder honderden dan tientallen publicaties over dit onderwerp verschenen, vaak met een opiniërende inslag. Vreemd is dat er in verhouding daartoe zo weinig objectief wetenschappelijk onderzoek is gedaan waarbij de ontwikkeling als zodanig in kaart wordt gebracht. Men hoeft overigens geen standpunt in te nemen in de discussie, om de producten ervan (bijvoorbeeld de kwaliteit van de argumentatie) te analyseren.

De langer de meer ontleningen

Als het gaat over talen die beïnvloed worden door andere talen, wordt er onderscheid gemaakt tussen ‘systeemverlies’ en ‘functieverlies’. Wat het eerste aspect betreft, is er vooral veel geschreven over leenwoorden (en gerelateerde soorten ontlening), waarbij men zich kan afvragen of leenwoorden inderdaad invloed hebben op het taalsysteem.

Over de invloed van het Engels op de woordenschat van het Nederlands is zeer veel (zo niet alles) bekend. De invloed van het Engels is echter niet beperkt tot

lexicale elementen, maar kan zichzelf ook manifesteren in syntactische, morfologische en fonologische veranderingen. We hebben onderzoek gedaan naar de impact van het Engels op twee talen, namelijk het Nederlands en het Zweeds, en een vergelijking gemaakt tussen beide beïnvloedingssituaties. Enkele resultaten daarvan werden door de auteurs van dit artikel al gepresenteerd in een paper met als titel ‘The impact of English on small European language communities. Evidence from Swedish and Dutch’. Deze paper werd gepresenteerd tijdens de conferentie ‘Language policy challenges of the future’ van 22 tot 24 augustus 2011 in het Nordic House op de Faeröer. In het Zweeds is er een toename van de perifrastische vergrotende/overtreffende trap met *mera/mest* ‘meer/meest’ en een toename van samengestelde woorden die geschreven worden als twee aparte woorden in plaats van als één woord, zoals *elev vård* in plaats van *elevvård* ‘studentenwelzijn’. Een ander voorbeeld van dit type verandering in het Zweeds is het toenemende gebruik van het morfeem *-ing* in plaats van het authentiek Zweedse suffix *-ning*, zoals in *mobbing* i.p.v. *mobbning*; *jogging* i.p.v. *joggning*.

Voor het Nederlands zijn er ook enkele structurele veranderingen gerapporteerd, maar allicht is dat in mindere mate het geval dan in het Zweeds. Zwart (1999:34) is zelfs de volgende mening toegedaan: ‘Het is mijn stellige indruk dat het Nederlands aan het Engels alleen woorden ontleent, en geen stukjes van de grammatica.’ Het volgende voorbeeld van een ontwikkeling in een welbepaalde syntactische constructie in het Nederlands zou een tegenvoorbeeld kunnen zijn. Het gaat over het zogenoemde ‘comparatieve correlativum’, een constructie die normaal gevormd wordt met de elementen *hoe... hoe... of hoe... des te...*. De laatste tijd kan men echter gevallen aantreffen met *de... de...*, zoals in volgend reeel voorbeeld:

De langer we over onszelf blijven praten, de harder het omlaag gaat in die peilingen. (<http://forum.fok.nl/topic/1198679>)

Het is opvallend dat een dergelijk voorbeeld in een forum op internet ook daadwerkelijk geïdentificeerd wordt als een anglicisme. Op het forum schrijft iemand: 'Als dít al mag, wat volgt? Ik durf geen voorbeelden te geven, ik ben bang dat ze nog werkelijkheid worden ook.'

In toekomstig onderzoek hopen wij deze ontwikkelingen in het comparatieve correlativum verder in kaart te brengen aan de hand van een studie van corpusmateriaal. Zo kan ook meer licht geworpen worden op de vraag of het hier inderdaad zou gaan om invloed van het Engels.

Engels aan onze universiteiten

De meeste argumenten die naar voren gebracht zijn in de discussie over de verengelsing, zijn clichés geworden. Een punt dat steeds terugkomt, is bijvoorbeeld dat er nauwelijks systeemverlies is, maar dat het echte gevaar schuilt in functieverlies. Dat zien we natuurlijk heel sterk in de sector van hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

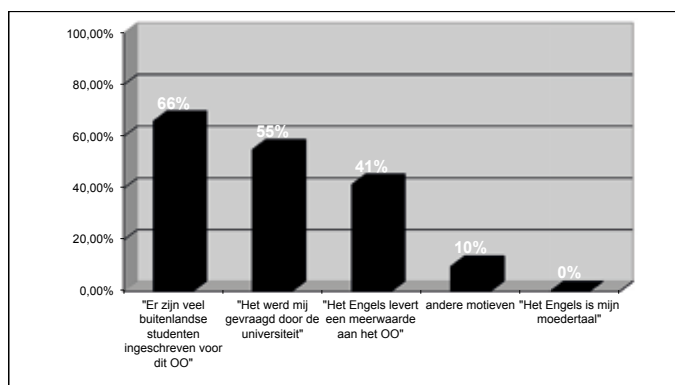
Recente rapporten geven een gedetailleerd beeld van het aandeel van Engelstalige opleidingen aan universiteiten in het Nederlandse taalgebied en Europa. Daaruit blijkt stevast dat Nederland het hoogste percentage van Engelstalige programma's heeft van de EU. In Vlaanderen is het aandeel van het Engels traditioneel veel kleiner.

In Nederland lijkt er echter een stemming te zijn ontstaan waarbij een meerderheid van beleidsmakers en academici van mening is dat het aandeel van het Engels niet verder hoeft toe te nemen. Dat bleek ook tijdens een publieke hoorzitting in de Tweede Kamer, die gehouden werd door de Interparlementaire Commissie van de Nederlandse Taalunie. Er zijn weinig deelnemers aan de discussie die pleiten voor een totale verengelsing, maar de verwachting is eerder dat er ergens een soort evenwicht zal ontstaan tussen het Engels en het Nederlands als voertaal. De vraag is natuurlijk hoe de situatie zich in Vlaanderen verder zal ontwikkelen. Juist als er een soort 'inhaalbeweging' op gang komt, is het onduidelijk waar de 'verengelsing' ophoudt.

In het aanbod van Engelstalige programma's manifesteert zich een trend die in de late jaren 80 van de afgelopen eeuw begon en die

oorspronkelijk ingegeven werd door de aanwezigheid van uitwisselingsstudenten. Kleinere landen zoals Nederland en België, maar ook Scandinavische landen hadden de wens om niet achter te blijven in de explosie van wereldwijde studentenmobiliteit, bijvoorbeeld uit Aziatische landen. Een studie door Wächter en Maiworm (2008:67-69) laat zien dat 'attracting international students who would not enrol in a programme taught in the domestic language' het belangrijkste motief is om Engelstalige programma's te introduceren.

Dat wordt ook bevestigd door de resultaten van een recente masterscriptie aan de Subfaculteit Taal en Communicatie van de KU Leuven/Lessius Antwerpen. In het werk van De Schepper (2011) wordt een casestudy uitgevoerd naar het gebruik van het Engels als onderwijstaal aan de KU Leuven. Die studie laat zien dat het aantrekken van buitenlandse studenten inderdaad het belangrijkste motief is om het Engels te gebruiken als voertaal. De grafiek in figuur 1 geeft een beeld van de redenen zoals ze opgegeven zijn door docenten aan de KU Leuven die de respondenten waren van deze studie.

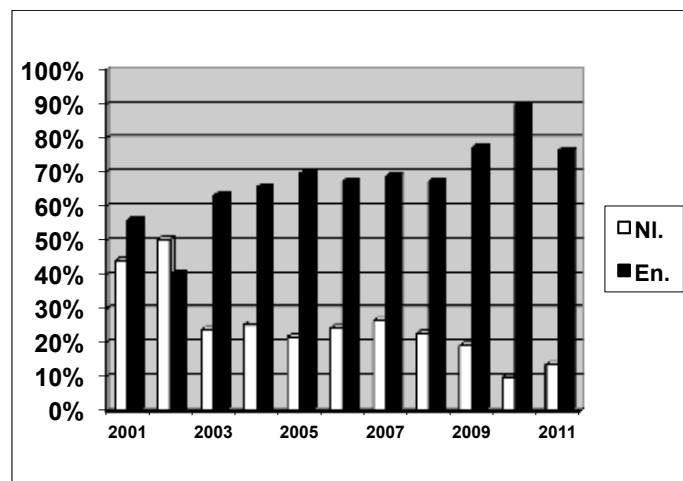

Figuur 1: Motieven voor gebruik van het Engels als onderwijstaal (N=82) (De Schepper, 2011)

Engels in onze papers

De verengelsing van het academische onderwijs gaat vergezeld van een toenemend gebruik van het Engels in wetenschappelijke publicaties en presentaties. Dat zien we ook elders. In Zweden wordt tegenwoordig bijvoorbeeld 87% van alle dissertaties in het Engels geschreven (Salö 2010:22). Ook voor het Nederlandse taalgebied kan die trend goed zichtbaar gemaakt worden. In een andere recente masterscriptie wordt een beeld gegeven van het gebruik van Engels en Nederlands in papers die gepresenteerd worden in een drietal taalkundige conferenties in ons taalgebied: de Taaldag van de Belgische Kring voor Linguïstiek, de TABU-dag en de TIN-dag.

Het gaat hier bij uitstek om van oudsher kleinschalige, laagdrempelige bijeenkomsten waarop de meeste deelnemers Nederlands-talig zijn. Het percentage papers dat in het Engels gepresenteerd wordt, neemt echter in gestaag tempo toe. Figuur 2 is gebaseerd op data uit de studie van De Coussemæcker (2011).

Figuur 2: Percentages van papers gepresenteerd in het Engels of het Nederlands (De Coussemæcker, 2011)

Studies naar verengelsing

Naar onze mening is ‘verengelsing’ een verschijnsel waarnaar nog meer concreet onderzoek verricht kan worden, los van de vraag of men er nou voor of tegen is.

Om inzicht te krijgen in de snelheid waarmee en de manier waarop dit proces zich voltrekt, zouden we in toekomstige projecten heel concreet enkele casussen kunnen kiezen om na te gaan hoe de verengelsing plaatsgrijpt. Wat de invloed van het Engels op de woordenschat betreft, zouden we bijvoorbeeld sportterminologie en wetenschapsterminologie kunnen selecteren als domeinen. Vervolgens kan tekstmateriaal van een x-aantal jaren geleden (bijvoorbeeld 25 jaar) vergeleken worden met actueel materiaal, om dan na te gaan hoeveel ontleningen uit het Engels we aantreffen. Die gegevens vergelijken we dan met gegevens over functieverlies. Neem bijvoorbeeld wetenschap en onderwijs als domein. Vergeleken kan worden hoeveel Engelstalige artikelen onderzoekers 25 jaar geleden publiceerden of hoeveel promoties in het Engels plaatsvonden en hoeveel dat er nu zijn.

De meeste bestaande bijdragen over verengelsing hebben zoals gezegd een opiniërend karakter. Dat kan op zichzelf ook aanleiding geven tot verder onderzoek, maar dan zonder te proberen zelf een bijdrage te leveren aan de discussie als zodanig. Het is interessant om de argumenten in bestaande bijdragen te inventariseren en de

argumentatieve manoeuvres te analyseren op basis van de relevante literatuur over retorica en argumentatieleer.

Zo kunnen we beschrijven welke evoluties zich daadwerkelijk hebben voorgedaan in de verschillende dimensies van verengelsing en hoe we de argumentatie in de discussie hieromtrent verder kunnen beoordelen.

Literatuur

De Coussemæcker, Saskia (2011), *Het Nederlands als voertaal van de wetenschap in de eenentwintigste eeuw*. Masterscriptie Lessius Antwerpen.

De Schepper, Christel (2011), *Engels als tweede voertaal in het Vlaamse onderwijs*. Masterscriptie Lessius Antwerpen.

Devos, Filip en Johan Taeldeman (2001), Engelse taalinfiltratie in het Nederlands: mythevorming en realiteit. In: Godelieve Laureys (red.), *Van Babel naar Brussel - en retour? Een bundel over taalvariatie en identiteit*. (Spiegel Historiael: 41), Gent: BGG, blz. 83-101.

Salö, Linus (2010), *Engelska eller svenska? En kartläggning av språksituationen inom högre utbildning och forskning*. Rapporten från Språkrådet 1. Stockholm.

Vandenbergh, Roxane, Filip Devos en Yves Serbruyns (1997), Voetbalverslaggeving in de Lage Landen. Een terminologische studie. In: R. van Bezooijen, J. Stroop en J. Taeldeman (red.), *Standaardisering in Noord en Zuid (Taal en Tongval. Tijdschrift voor Dialectologie. Themanummer 10)*, blz. 152-173.

Wächter, Bernd en Friedhelm Maiworm (2008), *English-taught programmes in European higher education. The picture in 2007*. ACA Papers on International Cooperation in Education. Bonn: Lemmens.

Zwart, Jan-Wouter (1999), Doet Diets draai in tot Engels? Over de ‘verengelsing’ van het Nederlands. In: *Ons Erfdeel*, 42-3, blz. 323-335.

Albert Oosterhof is verbonden aan Lessius/KU Leuven, Gudrun Rawoens en Godelieve Laureys aan de Universiteit Gent, en Björn Melander aan de Universiteit van Uppsala.

e-mail: Albert.Oosterhof@arts.kuleuven.be

Achttiende-eeuwse taal in de Zuidelijke Nederlanden

FILIP DEVOS

In *Een nieuwe Nederduitse spraakkunst. Taalnormen en schrijfspraktijken in de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw* stelt historisch taalkundige Gijsbert Rutten (met medewerking van Rik Vosters) ons beeld bij van een zogenaamde 'periode in taalverval'.

De achttiende eeuw in Vlaanderen wordt wel eens omschreven als een 'schrале weide'. Het Nederlands was

er niet meer dan een verzameling dialecten en enkel in het Noorden heersten duidelijke taalnormen, naast een 'eenvormige schrijftaal'. Joop van der Horst had het eerder ook al over 'de mythe over het 18de-eeuwse taalverval'. Rutten brengt in zijn boek vooral argumenten aan tegen twee mythes: wat hij de 'many-norms-myth' en de 'orthographical chaos-myth' noemt: 'Wat de hier verzamelde studies vooral laten zien, is dat er in het Zuiden evenzeer een coherente en levendige normendiscussie en later in de eeuw zelfs een normentraditie was, gekenmerkt door een grote mate van uniformiteit.'

Er zijn in de betreffende periode duidelijke parallellen tussen Noord en Zuid: in beide delen van het taalgebied verschenen invloedrijke normatieve werken. De normatieve praktijk werd eenvormiger en er ontwikkelden parallele variëteiten: een typisch Zuidelijk en een typisch Noordelijk Nederlands. Rutten spreekt van 'het idee van twee coëxisterende eenheden, die eerst en vooral op zichzelf staan en pas in tweede instantie deel uitmaken van een groter geheel'.

Het boek bevat tien hoofdstukken, waarvan er een vijftal eerder in artikelvorm verschenen. Zoals de auteur in het inleidende stuk schrijft: 'Deze studie bestaat uit voorstudies. Onze kennis van de achttiende-eeuwse taalsituatie in de Nederlanden bevat zoveel lacunes dat een grotere ambitie niet opportuun zou zijn.'

Na een algemene, situerende 'inleiding over taalnormen en schrijfspraktijken in de achttiende eeuw' bespreekt Rutten in de eerste drie hoofdstukken drie fundamentele taalwerken uit de eerste helft van de eeuw, waaronder het *Nieuwen Néderlandschen Voorschrift-boek* van Andries Stéven (1714), een 'van de weinige getuigen van de vroeg-achttiende-eeuwse normentraditie in het Zuiden', dat een eeuw lang in Frans- en West-Vlaamse scholen werd gebruikt. Vervolgens komen de werken van Jan Domien Verpoorten en P.B. aan bod, die illustraties zijn van de onderwijsvernieuwingen in Antwerpen, waarmee 'de normatieve traditie in het Zuiden definitief op gang gekomen [is]'. Ten slotte is er de *Nieuwe Nederduytsche spraek-konst* van Jan Des Roches (1761), een werk dat een bovengewestelijke uitstraling genoot, de 'eerste echte schoolgrammatica in het Nederlandse taalgebied'.

De volgende twee hoofdstukken, het uitvoerige 'Lange e's en lange

o's' en 'De genese van de accentspelling in het taalgebruik', tonen aan dat er op het gebied van de spelling geen chaos was, maar convergentie van praktijken, en dat dit leidde tot codificatie. 'Van schrijfspraktijken naar onderwijsnormen' gaat vervolgens over de vorming van een eigen normentraditie, sterk verbonden met het onderwijs: de auteurs van taalboeken waren vaak schoolmeesters, en ze luidden 'een zekere professionalisering van de taaldidactiek' in.

In 'Taal en identiteit: drie zuidelijke sjobbolets' wordt de 'geleidelijke articulatie van een zuidelijke taalidentiteit' beschreven: drie als typisch zuidelijk gepercipieerde taalkenmerken komen aan bod: de spelling *ae* in plaats van *aa*, het gebruik van *den* in plaats van *de*, en de spelling van lange e's en o's.

De laatste hoofdstukken geven nieuwe bronnen 'die bij het onderzoek voor dit boek boven water zijn gekomen': de teksten van dichter Godefridus Bouvaert, het verloren gewaande en anonieme *Snoeijmes der vlaemsche tale*, en twee grammatica's in handschrift, van de Gentenaar Liévin De Bast en Jan Frans De Laval. Het laatste hoofdstuk bevat alvast een editie van de handschriften van Bouvaert.

Een weelde aan materiaal bevat deze studie: stevig gedocumenteerd en onderbouwd met minutieus en nauwgezet bronnenonderzoek in de echte, onvervalste filologische traditie. Dit doet uitkijken naar verder historisch sociolinguïstisch onderzoek van de auteur(s).

Gijsbert Rutten (m.m.v. Rik Vosters), *Een nieuwe Nederduitse spraakkunst. Taalnormen en schrijfspraktijken in de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw*. Brussel: ASP/VUBPRESS (Onbekend taalverleden. Studies in de historische sociolinguïstiek:2), 2011, ISBN 978 90 5487 931 2, 265 blz., 25 euro.

Woordenreservaat

FILIP DEVOS

Schrijver en journalist Frans Collignon maakte een bewerking en uitbreiding van zijn in 2004 bij uitgeverij Acco verschenen boek *Het Woordenreservaat*. De auteur plaatst in de vergetelheid geraakte woorden in het Nederlands of woorden die moeten vrezen voor hun toekomst, in een 'reservaat' en belicht (onder meer met vele citaten) de oorspronkelijke context waarin die woorden gebruikt werden. 'In hun bestaan bedreigde woorden en uitdrukkingen van de Nederlandse taal hebben in dit boek een plek gevonden waar ze gekoesterd worden', aldus Collignon, en: 'Van de meer dan een miljoen Nederlandse woorden is godzijdank maar een klein deel bedreigd. Niettemin zijn het er zoveel, dat volledigheid niet kan worden nagestreefd.' Aan uit het Nederlands verdwenen woorden is in 2010 trouwens ook al een woordenboek gewijd: in *Van Dale Modern verdwijnwoordenboek. Van aamborstigheid tot zwijmelgeest en 748 andere verdwenen woorden* verzamelde Ton den Boon toen 750 woorden die het Nederlands in de twintigste eeuw 'verlaten' hebben (zie *Over taal*, 50-1, blz. 25).

De alfabetische lijst in *Woordenreservaat*, van *aalmoes* tot *zwerk*, bevat per lemma een genus- of woordsoortaanwijzing en een korte betekenisomschrijving. De verdere informatie is zeer gevarieerd, en gaat van twee regels tot vier bladzijden. Het lemma *vleselijk* krijgt zelfs zes pagina's toebedeeld. Hier geeft Collignon immers een lijstje van zo'n 100 termen die 'het fysiek bedrijven van de liefde' uitdrukken (*batsen, beurt geven, coïteren, gemeenschap hebben, het doen, naaien, palen, paren, poepen* (Vlaams), *nummertje maken, vogelen*).

De lemma's zijn rijk aan citaten uit de literatuur (zoals Multatuli, Huygens, Achterberg, Gezelle, Kees Stip, Wim Kan, Toon Hermans, Freek de Jonge). Via het register van woorden en namen kun je bijvoorbeeld verwijzingen terugvinden naar Lennaert Nijgh: *avegaar* komt voor in zijn lied *De gulden hoorn*, *vedette* in *Het theater van*

vroeger en *wijle* in *Ballade van ondankbaarheid*.

Verrassend is dit boekje in elk geval. In het lemma *sikkepit* schrijft Collignon: 'Wie zegt er geen *sikkepit* van te snappen, zal zich niet gauw bewust zijn dat het excrement van een geit wordt aangehaald om aan te geven hoe minuscuul het aanwezige begrip is', en in hetzelfde lemma geeft hij meteen een recept voor 'aspergesalade met gegratineerde geitenkaas' mee. De lekkerste geitenkaasjes noemen de Fransen immers *crottin* (*keutel*).

De lijst bevat woorden waar je zeker niet van opkijkt, zoals *cajoleren* ('strelen op ouderwetse wijze') of *ponjaard* ('dolk met beperkte toepassing'), maar ook woorden die je niet meteen verwacht: *doei* ('zotte groet'), *koddig* ('vermakelijk, boertig'), *smart* ('bijtend verdriet'), *uitweiden* ('op het langdradige af iets bespreken'), of *wemelen* ('krioelen'). Zeer sporadisch maar verantwoordt de auteur de opname van een woord. Over *cool* ('hetzelfde als *blits*, maar dan twintig jaar later') stelt hij: 'Het is bepaald niet meer *cool* om dit woord te pas en te onpas te gebruiken als tussenwerpsel en blijk van waardering. Het is zelfs niet *hip* of *vet*'. Over *smoel* lezen we dan weer: 'Het is een wat raar woord. Het komt weliswaar nog veel voor, maar het gebruik is vernauwd tot een paar standaarduitdrukkingen'. Of nog: 'In het taalgebruik hoor je *smart* buiten de sfeer van gezegdes niet al te vaak', of (over *geil*): 'Wie in hoge mate wel lustig is, is gewoon geil. Maar, aldus de woordenboeken, dat zeg je niet meer'. Soms wijst hij op beperkingen in register: *gewagen* en *laken* noemt hij typische journalistentaal.

Over de selectie – en de rekkelijkheid van de notie 'verdwenen' of 'bedreigd' woord – kun je dus oeverloos doorbomen, maar vast staat dat *Woordenreservaat* een uiterst leuk en zeer gevarieerd en verrassend boekje is om in te grasduinen, om *zich in te vermeien*, zeg maar.

Frans Collignon, *Het Woordenreservaat. Woordschatten in de Nederlandse taal*. 's-Gravenhage: Kemper Conseil Publishing, 2013, ISBN 978 907 6542 645, 220 blz., 19,95 euro.

Door de bril van taal

FILIP DEVOS

Bij uitgeverij Het Spectrum verscheen *Door de bril van taal*, de Nederlandse vertaling van *Through the Language Glass* van Guy Deutscher, taalonderzoeker aan de Universiteit van Manchester. Het lijvige boek kreeg de veelzeggende ondertitel mee: *Hoe woorden de wereld kleuren*. Eerder publiceerde hij *The Unfolding of Language*, een studie over het ontstaan en de evolutie van taal.

Deutscher maakt in zijn boek een reis door de tijd, en door talen over de hele wereld, met als centrale vraag het verband tussen (moeder)taal, cultuur en denken. 'Als de fabels over volkeren en talen tot de borrel beperkt zouden blijven, dan zouden we ze als onschadelijk, zonet onzinnig vermaak af kunnen doen. Maar het onderwerp blijkt door de eeuwen heen ook de beroemdste en geleerdste geesten te hebben beziggehouden', stelt hij in zijn stevige, uitnodigende proloog. Hij zal betogen 'dat culturele verschillen op diepgaande wijze in taal worden weerspiegeld, en dat een groeiende hoeveelheid betrouwbaar wetenschappelijk onderzoek stevig bewijsmateriaal aandraagt voor de gedachte dat onze moedertaal invloed kan uitoefenen op hoe we denken en hoe we de wereld ervaren'.

In het eerste deel, 'Taal als spiegel', staat de vraag centraal of taal een weerspiegeling is van de cultuur van een samenleving, van de aard van haar taalgebruikers en hun manier van denken. Hier schetst Deutscher uitvoerig en wijdlopieg de geschiedenis van het kleuronderzoek, en het werk van William Gladstone, de filoloog Lazarius Geiger, de oogheekkundige Hugo Magnus, de antropoloog W.H.R. Rivers, en ten slotte Berlin en Kay. Over de 'taal van kleur' woedt al 150 jaar een strijd tussen universalisme en relativisme, nativisme (aangeborenheid) en culturalisme (aangeleerdheid). Ook de ingewikkeldheid van grammaticale structuren komt kort aan bod: 'Voor het dogma van de gelijke ingewikkeldheid is er geen flinter bewijsmateriaal', aldus Deutscher.

In het tweede deel, 'Taal als lens', komt de vraag aan bod of, en in hoeverre, taal, als een lens, onze kijk op de wereld en ons denken vertekent. Deutscher leidt ons rond in het werk van de 'beroemdste der boosdoeners', Benjamin Lee Whorf, maar ook in dat van Sapir, Wil-

helm von Humboldt, Boas en Jakobson. Het 'failliet van het whorfianisme' staat centraal: het is niet omdat je in een taal iets niet kunt zeggen, dat je het niet zou kunnen denken of begrijpen. Drie taalonderwerpen spit de auteur verder uit: oriëntatiesystemen, genussystemen en de begrippen van kleur.

Naast een epiloog bevat het boek verder een aanhangsel ('Kleur: in het oog van de aanschouwer'), een tijdslijn (met inzichten over kleur in de negentiende eeuw), een dankwoord, een uitgebreid notenapparaat, een stevige bibliografie, een illustratieverantwoording en een uitvoerig register.

Deutscher schreef een uitermate rijk boek waarin hij het vanzelfsprekende ter discussie stelt en taal telkens opnieuw nieuwsgierig blijft bekijken. Zijn werk roept alvast vele vragen op, en dat is een verdienste. Hij sleept de lezer mee in uitdagende redeneringen. Beeldrijk schrijft hij over eeuwenoude vragen, 'maar serieus onderzoek naar het onderwerp staat nog in zijn kinderschoenen'. Bovendien doet zijn boek nadenken over het 'wetenschapsbedrijf' an sich. Ergens stelt Deutscher over Gladstones *Studies on Homer*: 'de uitzonderlijke geest laat zich herkennen aan zijn vermogen om het vanzelfsprekende ter discussie te stellen'. Ook Deutscher zelf kunnen we een 'uitzonderlijke geest' noemen, en zijn *Door de bril van de taal* een overheerlijk boek.

Guy Deutscher, *Door de bril van de taal. Hoe woorden de wereld kleuren*. Vertaald en bewerkt door Felix van de Laar. Houten/Antwerpen: Het Spectrum, 2012, ISBN 978 90 00 31131 6, 343 blz., 23,99 euro.

Normen en variatie in taal

FILIP DEVOS

Naar aanleiding van zijn emeritaat als hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven kreeg prof. dr. Willy Smedts van collega's en vrienden een afscheidsbundel aangeboden: *Liever meer of juist minder? Over normen en variatie in taal*. In de inleiding wordt Smedts de 'verpersoonlijking van de taalverzorging van het Nederlands' genoemd. De achttien bijdragen (naast een inleiding) bevinden zich op het brede terrein van standaardtaal, taalverzorging en taalbeleid. Het boek is opgebouwd rond vier thema's: standaardisering, norm en variatie in Vlaanderen, normativiteit en rechtstaal, en taalbeleid over de grens. Vooral de eerste twee thema's zijn direct relevant voor het in de ondertitel aangekondigde thema van de 'norm en variatie'. Hans Smessaert, Joop van der Horst en Els Hendrickx hebben het in hun inleidende bijdrage over 'taalzorg(en) in de eenentwintigste eeuw'. De auteurs vertrekken vanuit de constatering dat taalverzorging al zeker vijfhonderd jaar bestaat, maar dat ze sedert het midden van de negentiende eeuw in een stroomversnelling gekomen is. Ze schetsen kort de (vaak dooreen lopende) descriptieve versus de normatieve benadering van taal, en vermelden enkele 'veranderingen en ontwikkelingen' die ingrijpende gevolgen hebben voor de taal, de standaard, de normen, het onderwijs en de taalpolitiek: (1) de sterk toegenomen participatie aan het middelbaar en hoger onderwijs, (2) de rol van taal die belangrijker is geworden in de samenleving, (3) de invloed van computer en internet, en (4) de sterke internationalisering van de samenleving. Daarbovenop komt nog 'de reële ontwikkeling van de mondige burger'.

Ludo Beheydt opent het deel 'Standaardisering' met een bijdrage waarin hij de gemeenschappelijke taal ziet als 'kernwaarde bij uitstek van de culturele identiteit'. Standaardisering is 'bij uitstek een symptoom van profilering van culturele identiteit'. Beheydt weerlegt de stelling van Van der Horst door erop te wijzen dat de aandacht voor gesproken taal al van de zeventiende eeuw dateert. Hij wil vooral het debat over normativiteit 'opentrekken'. Joop van der Horst heeft het over de 'onzuivere terminologie' van de begrippen standaardisering versus assimilatie en destandaardisering versus dissimilatie. Tussentaal is geen kwestie van standaardisering maar van assimilatie, zo stelt hij: 'Vlaanderen destandaardiseert, net als de rest van Europa; en Vlaanderen assimileert, in sociolinguïstische zin, maar dat levert geen nieuwe standaardtaal op'. Frank Joosten analyseert afkortingsprocedures in sms- en chattaal, die een teken zijn van een 'nieuwe taalcultuur': de taalvariatie neemt toe, het belang van gesproken taal neemt toe, en normen en regels verliezen

hun nut. Ook William Van Belle gaat in op 'gezag en (taal) regels': 'de sociale interactie tussen mensen [...] wordt niet geregeld door gezagsuitspraken, maar door sociale regelgeving'. Ten slotte hebben Freek Van de Velde en Eline Zenner het over het nut van corpusonderzoek in normatief taaladvies. Centraal staat een casestudy over het woord *pimpen* ('opleuken') en de (vermeende) handicaps die het woord heeft om door te dringen tot de standaardtaal.

Het tweede deel, 'Norm en variatie in Vlaanderen', bevat bijdragen van Ruud Hendrickx over 'Veertig jaar omroeptaal', Gert Meesters over 'De normatieve praktijk van taaladviseurs en redacteurs', Els Hendrickx over het effect van taalnormering, Willy Martin over labels in het Prisma Handwoordenboek Nederlands, Paul Gillaerts over de rol van het Vlaams lezerspanel bij de totstandkoming van de Nieuwe Bijbelvertaling, en ten slotte Lieve De Wachter en Jordi Heeren over taalvariatie in animatiefilms.

In het volgende deel staat de rechtstaal centraal. Karen Deschamps beschrijft deontische uitdrukkingen in wetteksten, Nele Nivelte analyseert de juridische oorzaak-gevolgargumentatie en Karl Hendrickx heeft het over normen voor de taal-kwaliteit van regelgevende teksten.

Het vierde en laatste deel, 'Taalbeleid over de grens', bevat bijdragen van Philippe Hiligsmann over Franstalig België, Ton Naaijken over *unheimlich* en *unheimisch*, Godelieve Laureys over ('het hoge democratische gehalte' van) taalbeleid in Scandinavië en Wiecher Zwanenburg over Europees taalbeleid (dat 'te wensen overlaat').

Liever meer of juist minder? is een gevarieerde en interessante verzamelbundel geworden die duidelijk een kind van zijn (taal)tijd is.

Els Hendrickx, Karl Hendrickx, Willy Martin, Hans Smessaert, William Van Belle en Joop van der Horst (red.), *Liever meer of juist minder? Over normen en variatie in taal*. Gent: Academia Press, 2010, ISBN 978 90 382 1646 1, XXII + 271 blz., 20 euro.

Heilig, op een letter na

HUGO BROUCKAERT

De voorbij lange winteravonden heb ik me verdiept in een bijzonder en, als gevolg van de ontkerkelijking, wat vergeten literair genre: de heiligenlevens. Ze zijn fantasierijk als sprookjes en minstens even gruwelijk,

vooral waar het de martelaren betreft. Men is het zelden eens over wat zo een martelaar meegemaakt heeft. Naargelang van de bron werd iemand gevierendeeld, op de brandstapel gebracht, met pijlen doorboord, voor de leeuwen gegooid of met het zwaard onthoofd. Zelfs Jacobus de Voragine, een dominicaan die in de dertiende eeuw de klassieker in het genre schreef, de *Legenda Aurea*, is niet helemaal zeker hoe sommige martelaren tien eeuwen vroeger aan hun einde gekomen zijn. Niettemin had zijn werk een grote invloed op de kerkelijke beeldende kunst van de late middeleeuwen.

Heel dikwijls ligt een misverstand bij de tekstinterpretatie aan de oorsprong van het verhaal. Neem nu de Heilige Laurentius. Hij zou door een Romeinse keizer veroordeeld geweest zijn tot foltering op een gloeiend rooster. Hij was echter zo heilig dat hij tijdens het branden zalig bleef glimlachen en volgens de omstanders een aangename geur verspreidde. Aldus werd Laurentius, afgebeeld met een rooster in de hand, de patroonheilige van de horeca en in het bijzonder van de barbecuekoks. In een van de Latijnse handschriften staat dat hij *assus est* (gebraden werd), maar dat zou een onzorgvuldige transcriptie zijn van het woord *passus*, het verleden deelwoord van *pati*, dat 'lijden' of 'afzien' betekent en dat doen wij niet-heiligen allemaal ook wel eens een beetje.

Net zo bekend is het verhaal van de heilige Ursula, patrones van de Maagdeneilanden, die met elfduizend maagden vanuit Engeland naar Rome zou zijn gereisd om te ontsnappen aan een gedwongen huwelijk en om

de zegen van de paus af te smeken. Op de terugweg werd de hele meute nabij Keulen door de Hunnen afgemaakt. Een buitenkansje voor de toenmalige handel in relikwieën. Ook hier ligt een foute interpretatie van een oude tekst aan de basis. In "XIMV" (11 *martyres virgines* of 11 maagden-martelaressen) werd de M geïnterpreteerd als *Mille*, duizend.

En dan is er nog de Heilige Cecilia, patrones van koren, fanfares, orkesten en blaaskapellen. Bij het betreden van de feestzaal voor haar huwelijk bad zij in haar hart tot de Heer om maagd te mogen blijven en zich aldus geheel aan Hem te wijden. Een beetje laat als je 't mij vraagt. De Latijnse zin die ik hier beknopt weergaf, begint met een zogenaamde losse ablatief: *cantantibus organis*. Dat betekent 'terwijl orgeltonen klonken' of – bij uitbreiding van de betekenis van het woord *organum* – 'terwijl de muziek speelde'. Dat werd in een vertaling omgezet als 'terwijl ZIJ orgel speelde'. Cecilia kon natuurlijk niet tegelijk orgel spelen en de openingsdans van haar huwelijksfeest inzetten, maar op grond van die manke vertaling werd zij de patrones van alles wat geordend lawaai maakt. Zo zie je maar hoe interpreteren en vertalen de geschiedenis kan beïnvloeden.

Ook bekend is het verhaal van ...

Laat ik hier echter afsluiten met de vaststelling dat er een twintigtal Heilige Hugo's zijn, allen van onberispelijke levenswandel en ter ziele gegaan in een geur van heiligheid, een beetje zoals Laurentius. Misschien kan ik me daartussen wurmen en met wat peuteren aan de een of andere biografie mezelf heilig laten verklaren.

Schrijvers van mallotige stukjes als dit hebben immers nog geen patroonheilige.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat betekenen de onderstaande woorden?

1. crinoline
 - a) ontsmettingsmiddel, bereid uit steenkoolenteer
 - b) gekleurde inkt om mee te schilderen of te tekenen
 - c) hoepelrok
2. chalcograaf
 - a) kopergraveur
 - b) toestel voor het meten van de sterkte van chemisch werkende stralen
 - c) vervaardiger van krijtsteen
3. calumet
 - a) gebakje in de vorm van een zwavelstokje
 - b) vredespijp
 - c) ingekookte bouillon van vis
4. jobstijding
 - a) vals bericht
 - b) ongeluksbericht
 - c) doodsbbericht

II. Welk woord is correct gespeld?

1. a) faliekant
b) falikant
2. a) co-educatie
b) coëducatie
3. a) lineaal
b) liniaal
4. a) abbatoir
b) abattoir
5. a) zielenroerselen
b) zieleroerselen
6. a) rococostijl
b) rococostijl

III. Vorm met de onderstaande woorden een correct gespeld woord

1. kop staart botsing
2. achtenzeventig duizend honderd achttien
3. na ijver
4. interim advies
5. sales manager

IV. Welk woord wordt hier omschreven?

1. halflange broek die tot net onder de knieën reikt
 - a) capribroek
 - b) housebroek
 - c) cargobroek

2. ziekelijke verwijding van de maag als beroepsziekte bij stokers, glasblazers e.d.
 - a) zandlopermaag
 - b) cascademaag
 - c) struisvogelmaag
3. apparaat voor het doen van geurmetingen
 - a) olfactometer
 - b) actinometer
 - c) eudiometer
4. rifvormende koralen in tropische zeeën
 - a) rocaille
 - b) koralijn
 - c) madreporen

V. Welk woord past voor en na de onderstaande woorden?

1. droom ... / ... verhaal / spiegel ...
2. ... papier / teken ... / ... karton
3. alarm ... / ... geluid / lucht ...
4. ... band / boven ... / ... balk

VI. Zet de juiste definitie bij de onderstaande woorden op '-algie'

1. hemialgie	a. terugkerende spierontsteking aan de binnenkant van de dij
2. nefralgie	b. pijn in het borstvlies
3. metralgie	c. pijn in het scheenbeen
4. omalgie	d. spieraandoening die leidt tot stijfheid in de nek, schouders en heupen
5. ostealgie	e. tepelpijn
6. pleuralgie	f. botpijn
7. polymyalgie	g. pijn in de schouderstreek
8. pubalgie	h. nierkoliek
9. thelalgie	i. pijn in de baarmoeder
10. tibialgie	j. eenzijdige pijn in arm, been of romp

OPLOSSINGEN

- I. 1c / 2a / 3b / 4b
II. 1a / 2a / 3b / 4b / 5a / 6b
III. kop-staartbroek / 2. achtenzeventigduizend honderdachttien / 3. na-ijver / 4. interim-advies / 5. salesmanager
IV. 1a / 2b / 3a / 4c
V. 1. beeld / 2. bord / 3. bel / 4. broek
VI. 1. 1j / 2h / 3i / 4g / 5f / 6b / 7d / 8a / 9c / 10c

Besteladres: Uitgeverij UGA, Stijn Streuvelslaan 73, 8501 Heule (abonn@uga.be).
U hoeft pas te betalen als u van ons een factuur gekregen hebt.
